

OTDK DOLGOZAT

Alternatív igazság – tényellenőrző oldalak működése Magyarországon és Portugáliában

Jelige: KDM456
Dátum: 2023.01.11.

Tartalomjegyzék

Bevezetés.....	2
1. Kutatási módszerek	3
1.1. Interjú	3
1.2. Kérdőív	3
1.3. Fókuszcsoporthoz beszélgetés	4
2. Elméleti keret	4
2.1. A magyar és portugál médiarendszerek normatív összehasonlító elemzése	4
2.2. Dezinformáció	8
2.3. Tényellenőrzés.....	13
3. Kutatás.....	15
3.1. Lakmusz és Polígrafo tényellenőrző oldalak összehasonlító bemutatás	15
3.2. Újságíró interjúk.....	20
4. Kérdőívek	24
4.1. A hallgatók médiafogyasztási szokásai	25
4.2. Mennyire problémás az álhír?	26
4.3. Tényellenőrző oldalak ismerete.....	27
5. Fókuszcsoporthoz beszélgetés	28
5.1. Álhír példák.....	30
5.2. Fake news értelmezés – avagy „én nem tudom, hogy ez annak számít-e...”:.....	30
5.3. Megoldás az álhírekre.....	32
5.4. A Lakmusz és a Polígrafo hallgatói megítélése:	35
5.5. A tényellenőrzés zsákutcaja:	37
5.6. A tényellenőrző oldalak átlagolvasója:	38
6. Konklúzió	39
Felhasznált források.....	42
Felhasznált szakirodalom	42
További online források	46
Függelék	47
Ábrák.....	47
Interjúalanyok.....	52

Bevezetés

A magyar Lakmusz és a portugál Polígrafo tényellenőrző oldalak összehasonlító elemzésének választása kézenfekvő kutatás téma volt számomra, hiszen egyrészt lebilincselően érdekes a téma, másrészt a dezinformáció vizsgálatának új nemzetközi aktualitást adott a nem egészen egy éve kirobbant orosz-ukrán háború, melyet a brutális fegyveres konfliktus mellett „információs háborúként” (Political Capital 2022a) is leírhatunk.

Mind a médiakutatásban, mind a közbeszédben elterjedt kifejezés, hogy post-truth korszakban élünk, vagyis a tényeket a vélemények váltották fel, valamint a kollektív társadalmi tudás helyett polarizált véleménybuborékokat tapasztalhatunk (Krekó 2021; Flood 2016). A demokratikus társadalom működéséhez azonban elengedhetetlen szólásszabadság, a professzionális újságírás, illetve a megbízható, hiteles információkhoz való hozzáférhetőség. Ahogy Snyder (2019) fogalmaz; „Higgyünk az igazságban. A tények feladása a szabadság feladása. Ha semmi sem igaz, akkor senki nem kritizálhatja a hatalmat, mert nincs olyan alap, amire a kritika épülhet. Ha semmi sem igaz, akkor minden csak látványosság. A legnagyobb pénztárca fizeti a legvakítóbb fényt.”

Éppen ezért tartom nagyon fontosnak a dezinformáció elleni küzdelem egyik kulcsfontosságú eszközének, a tényellenőrzésnek a vizsgálatát. (A továbbiakban erre a tevékenységre még fact-checking-ként és fact check-ként fogok hivatkozni.) Ugyan általános konszenzus a témában szakértő kutatók között, hogy a tényellenőrzés önmagában nem elég a gyorsan terjedő fake news-zal szemben, jelenlegi ismereteink alapján kulcsfontosságú eszköze dezinformáció leküzdésének.

Mivel az első önálló szerkesztőségként működő tényellenőrző oldal alig egy éve indult el, a Lakmusz működésének, a magyar médiapiacon elfoglalt helyének vizsgálata számos érdekes kérdést vet fel. A kutatási kérdéseim tehát a Lakmusz olvasói, illetve újságírói megítélésére irányultak. Mindazonáltal mivel az oldal jelenlegi ismeretsége feltételezhetően még alacsony, mindenképpen nemzetközi példa segítségével szerettem volna pontosabb képet nyújtani vizsgáltom tárgyáról. Ezért döntöttem a Lakmusz és a portugál Polígrafo elemzése mellett. Dolgozatom célja, hogy feltárjam a magyar és portugál oldalak ismertségét, megítélését a fogyasztók és a szakma körében. Összehasonlító empirikus kutatással szeretném bemutatni, hogy a különböző médiarendszerekben milyen különbségek fedezhetők fel. Ennek érdekében a két ország médiaökoszisztémájáról is rövid kitekintést kívánok nyújtani, hiszen azt szeretném feltárni, hogy különböző állapotban lévő médiarendszerekben ugyanaz a jelenség hogyan csapódik le a szakma és fogyasztók körében.

1. Kutatási módszerek

A két tényellenőrző oldal működésének olvasói, valamint szakmai megítélését több módszertani eszközzel igyekeztem felmérni. Ezen eredményeket pedig a médiarendszerek normatív vizsgálata és médiahasználat elméleti keretben értelmezem.

1.1. Interjú

Egyrészt mélyinterjúkon keresztül szerettem volna megismerni a hazai, illetve portugál újságírók véleményét a Lakmuszról és Polígrafo-ról, valamint fact-checking-ről általában. A 12 magyar, vezető beosztásban dolgozó, illetve díjnyertes újságíróval készített félig strukturált interjúkat eredetileg az Európai Bizottság által finanszírozott Hungarian Digital Media Observatory (HDMO) projekt részeként csináltam. Az interjúalanyok vállalták, hogy névvel szerepeljenek a kutatásokban, melyhez az írásbeli beleegyező nyilatkozatok digitális formában állnak a szerző rendelkezésére. A portugál félig strukturált interjúk kérdéseire szintén országos olvasottságú médiumok vezető beosztású újságírói válaszoltak. Azonban csupán a Diário de Notícias főszerkesztő-helyettese és külügyi újságírója, Leonidio Paulo Ferreira engedélyezte, hogy válaszait a nevével közöljem, másik két interjúalanyom nem járult hozzá munkahelyének és nevének publikálásához. Az idézetek minden esetben a szerző fordításában olvashatóak.

Mélyinterjút készíttettem továbbá a két elemzésre választott tényellenőrző oldal, a Lakmusz és a Polígrafo főszerkesztőjével, Zöldi Blankával, illetve Fernando Esteves-sel. A két főszerkesztő emellett számos háttérbeszélgetés során segítette munkámat. A kutatásomat válaszaikkal segítő szakembereknek ezúton is szeretném megköszönni segítőkészségüket.

1.2. Kérdőív

Kutatásom második szakaszában egy kérdőív segítségével szerettem volna felmérni a Lakmusz egyik potenciális olvasócsoportjának fake news-ről, illetve a fact-checking-ről kialakított percepciót. Ehhez olyan válaszadókat kerestem, akik az átlagosnál tudatosabb médiafogyasztónak számítanak, mivel hipotézisem szerint a Lakmusz és maga a tényellenőrzés fogalom még nem annyira ismert Magyarországon.

Ennek érdekében az ELTE Kommunikáció- és Médiatudomány szakára felvett 126 elsőéves hallgatót kértem meg a kérdőív kitöltésére. Hipotézisem szerint a 18-19 éves fiatalok megfelelnek az én célcsoportomnak, mivel a médiaszakot választották a felvételi során, vagyis feltételezhetjük, hogy valamennyire érdeklődnek a média világa iránt, azonban még nincsen mélyebb szakmai vagy tudományos tapasztalatuk, ismeretük a média bármelyik területén. Így

a kérdőívre választ adó 104 hallgató könnyedén képviselheti a Lakmusz potenciális olvasóközönségét.

1.3. Fókuszcsoporthatárbeszélgetés

A kutatás harmadik szakaszában fókuszcsoporthatárbeszélgetéseket készítettem magyar, illetve portugál médiaszakos hallgatókkal. Magyarországon 4 különböző, a témában jártasság szerint homogén csoportban, összesen 21 hallgató válaszolt a dezinformációval és tényellenőrzéssel, azon belül is a Lakmusszal kapcsolatos kérdéseimre. A résztvevők a BME, valamint az ELTE alap- és mesterképzés hallgatói, akik anonim módon segítettek kutatásomat. A beleegyező nyilatkozatok digitálisan formában állnak a szerző rendelkezésére.

Portugáliában sajnálatos módon csak kevesebb résztvevővel sikerült elvégeznem a fókuszcsoporthatárbeszélgetéseket. Az Iscte-Instituto Universitário de Lisboa portugál egyetem média mesterszakos, valamint újságírás posztdoktori képzésén résztvevő hallgatók közül 12 fő vállalta az anonim részvételt. Ezért Lisszabonban csak három, tudásszint szerint szintén homogén csoporttal beszélgettem. A kérdések mindkét országban azonosak voltak, annyi különbséggel, hogy a portugál hallgatóknak a Polígrafo tényellenőrző oldallal kapcsolatos percepcióikról kellett beszámolniuk.

A kutatás a Kulturális és Innovációs Minisztérium ÚNKP-22-2 kódszámú új Nemzeti Kiválóság Programjának a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs alapból finanszírozott szakmai támogatásával készült.

2. Elméleti keret

2.1. A magyar és portugál médiarendszerek normatív összehasonlító elemzése

A továbbiakban a választott két országot szeretném részletesebben bemutatni. Céлом, hogy az eltérő fogyasztói percepciókat és véleményeket a médiarendszerek közötti különbségek tükrében tudjam kontextusba helyezni. Ehhez összehasonlító médiarendszer elemzést készítettem, melyhez Hallin és Mancini (2004/2008) szempontrendszerét használtam. Ennek már számos tovább gondolása született, például a harmadik hullámos demokráciákkal foglalkozik Bajomi-Lázár Péter (2017) szerkesztett kötete. A 90-es évek során viszont olyan változások történtek, melyek gyökeresen átalakították Portugália médiaképét és társadalmát, vagyis a Hallin és Mancini által vizsgált korábbi időszakhoz képest jelentős átalakulások figyelhetők meg (Ribeiro 2022). Ez az alfejezet annak a kontextusnak a feltárása, amiben a vizsgált tényellenőrző oldalak működnek, mivel az én hipotézisem, hogy a médiarendszer jellemzői visszahatnak a Lakmusz és Polígrafo recepciójára.

Magyarországon 2022 januárjában kezdte meg működését az első önálló, több tagú szerkesztőségként funkcionáló tényellenőrző oldal, a Lakmusz. Az Európai Bizottság támogatásával a Hungarian Digital Media Observatory (HDMO) projekt részeként működő fact-checking oldal hiánypótlóként érkezett a több szempontból is sérülékeny magyar médiapiacra. Mivel a vizsgált tényellenőrző oldal a kutatás időszakában még egy éve sem működött, mindenképpen szerettem volna egy nemzetközi mintát összehasonlítási alapnak. Ezért választottam a portugál Polígrafo oldalt is elemzésre.

A portugál és magyar médiarendszer összehasonlítása már önmagában is érdekes. A két ország közel azonos mérettel, népességgel, illetve GDP-vel rendelkezik (Eurostat 2022), továbbá hasonló történelmi események határozták meg mindkét ország fejlődését. Magyarországhoz hasonlóan Portugália is késői demokráciának számít, az 1974-es rendszerváltás után indult meg a fokozatos demokratizálódás az országban (Silva – Sousa 2017).

A hasonló történelmi múlt ellenére a két ország napjainkban merőben más képet mutat, kiváltképp a médiarendszer tekintetében. A Riporterek Határok Nélkül 2022-es jelentése alapján Magyarország az országok sorában csupán a 85. helyen áll (RSF 2022a), ezzel szemben Portugália a legjobb 10 között szerepel a 7. hellyel (RSF 2022b). Ugyanígy a Freedom House utolsó, 2022-es jelentése szerint hazánk csak részben szabad ország (69 pontot ér el a 100-ból) (Freedom House 2022a), míg Portugália szabadnak számít (Freedom House 2022b) (95 pontot ér el a 100-ból). Igaz, egy pontot rontott a tavalyi évhez képest.

Ugyan a közép-kelet-európai országok több mindenben különböznek a nyugat-európai államoktól – kiemelhetjük például a megkésett iparosodást, a kevésbé fejlett technológiát, a kisebb népsűrűséget, a sérülékenyebb gazdaságot, valamint a kevésbé konszolidált politikairendszereket – mégis több dél-nyugat-európai országgal együtt említjük ezeket a harmadik hullámú demokráciák között (Bajomi-Lázár 2017). Ezek közé az országok közé tartozik Magyarország és Portugália is. Igaz, a média és a politikairendszer demokratizálódása a déli országok esetében a 70-es évek közepén kezdődött, a közép-kelet-európai országok körében csak a 80-as évek második felében.

Mindkét régió országai késői demokráciának számítanak, melyet a politikai pártosság és klientizmus öröksége, gyenge középosztály, markáns gazdasági, illetve társadalmi különbségek jellemeznek (Bajomi-Lázár 2017). Magyarország és Portugália egyértelműen ilyenek tekinthetők. Ugyanakkor az ilyen összehasonlító elemzések fontos korlátja, hogy minél

részletesebben vizsgáljuk az adott országok médiarendszerét, annál lényegesebb különbségeket találunk, ahogyan Portugália is kitűnik a mediterrán vagy ibériai modell országai közül.

Portugáliában 1974-ben ért véget egy 48 éves diktatúra, mely után megindulhatott a politikai- és médiarendszer fokozatos demokratizálódása. A majdnem totális cenzúra korszakát zűrzavaros időszak követte, melyben az újságírást fontos politikai eszközként használta minden párt. Néhány szerkesztőséget elfoglaltak, újságírókat bocsátottak el politikai, ideológiai meggyőződésből. Mindazonáltal voltak olyan szakmabeliek is, akik aktívan részt vettek a küzdelemben, sztrájkokkal gátolták meg bizonyos hírek megjelenését, újságok nyomtatását (Silva – Sousa 2017:91). A jelenlegi portugál médiarendszert az 1985 és 1995 között hatalmon lévő szociáldemokrata kormány médiaszabályozási törvényei határozzák meg (Silva-Sousa 2017:93). Nemzetközi neoliberais trendeket követve privatizálták a sajtót és liberálisabb irányba igyekeztek terelni mind a televízió, mind a rádió csatornákat. Ezekkel az átfogó reformokkal magyarázhatók a jelenlegi médiakép Portugáliájában.

Portugáliában kifejezetten magasnak mondható a médiával szembeni bizalom, mindazonáltal az interneten megtalálható hírekkel, különösképpen a közösségi médiával szemben sokkal nagyobb a bizalmatlanság. Továbbá megállapítható a portugál médiafogyasztókról, hogy a magasabb médiaműveltséggel rendelkezők általánosságban jobban bíznak a hírekben, de hajlamosak bizalmatlanabbak lenni a közösségi médiában olvasottakkal szemben (Paisana et al 2020).

Ezzel szemben Magyarországon folyamatos romló tendenciát mutat a médiába vetett bizalom mértéke. Az Ipsos Global Trustworthiness 2022 jelentése alapján Magyarországon az újságírók a 3. legmegbízhatatlanabbnak tartott szakma (Ipsos 2022). A Reuters Institute által 2022-ben készített Digital News Report felmérése szerint is „a hírekbe vetett általános bizalom rendkívül alacsony, mindössze 27 %” (Digital News Report 2022). Összehasonlításként, Portugáliában az általános bizalom 60 % fölött van (Digital News Report 2022).

Polyák és Horváth közös munkájában a magyar olvasók bizalmatlanságát többek között a médiapiaci szereplők állandó változásával indokolták, mely a folyamatos politikai és gazdasági nyomással magyarázható (Polyák – Horváth 2023).

A 2010-es választási győzelme után a Fidesz megkezdte a magyar médiarendszer szisztematikus átépítését, melyhez a korábbi évek gazdasági válsága tökéletes környezetet biztosított. A médiaszabadság helyzete az új médiahatóságok létrehozásával, a médiaforrások, például a frekvenciaengedélyek, illetve a közszolgálati műsorgyártásra és reklámkiadásokra

szánt források újra osztásával, valamint a közszolgálati média átszervezésével drámaian romlott. A 2022-ben negyedik alkalommal is kétharmados többséget szerző Fidesz kormány hatalomra kerülésekor először az MTVA (Médiaszolgáltatás-támogató és Vagyonkezelő Alap), vagyis 14 közszolgálati televíziócsatorna és rádióállomás felett vette át az irányítást, majd a Közép-Európai Sajtó és Média Alapítvány (KESMA) létrehozásával közel 500 különböző platformon működő, függetlennek tűnő médium csatlakozott a kormányközeli portfólióba (Bátorfy 2022, Polyák 2022; Urbán et al 2017).

A Média Pluralizmus Monitor (MPM) 2022-es országjelentése szerint a médiapluralizmus hazánkban 2010 óta folyamatosan romlik (MPM 2022a). Az elemzés elkészítői a legnagyobb kockázatot a politikai függetlenség hiányában látják, mely szerintük szoros összefüggést mutat a pénzügyi kiszolgáltatottsággal. Magyarországon a politikai függetlenség kockázati szintje 74 %, ugyanez Portugáliában csupán 20 % (MPM 2022b).

A politikai függetlenség mellett a társadalmi inkluzivitás területén többek között a gyűlöletbeszéddel, illetve a dezinformációval összefüggésben fejezték ki aggodalmukat a magyar MPM elkészítői, különös tekintettel arra, hogy az utóbbi már a mainstream médiában is jelen lévő probléma. Ezzel összefüggésben rámutattak arra is, hogy Magyarországon a médiaműveltség hiányosságai komoly problémát jelenthetnek, hiszen a „hivatalos kormánykommunikáció gyakran tartalmaz félrevezető kijelentéseket, de a kormány által ellenőrzött magántulajdonban lévő média orgánumok és a közszolgálati média (melynek eredeti funkciója a társadalom tájékoztatása volna) is rendszeresen terjeszt dezinformációt, álhíreket” (Bátorfy et al 2022). Az átfogó kutatások és jelentések hiányában ugyan nehéz felmérni a magyar médiaműveltség tényleges szintjét, a dezinformáció jelentette fenyegetés ellen mégis ez biztosítaná az egyik lehetséges válaszlépést. Mindazonáltal az ilyen irányú külföldi forrásból megvalósuló, független törekvéseket azonnal összetűz alá veszi a kormányközeli média, ahogy történt ez a nemrég elindított Telex Akadémia kapcsán is (Origo 2022a).

A médiaműveltség Portugáliában is közepes kockázatnak számít, 42 %-kal az MPM jelentése alapján, jóllehet ez még mindig alacsonyabb a magyar 54 %-nál (Cádima et al 2022). Habár a helyi média sokszínű és változatos, a portugál népet történelmileg rossz újságolvasási szokások jellemzik (Correia – Martins 2017). Az helyi újságírók is, akikkel sikerült interjút készítenem mind megerősítették a portugál fogyasztók nem szeretnek fizetni hírekért. A Digital News Report jelentése is ezt támasztja alá, mely szerint a portugál lakosság mindössze 12 %-a fizet az online hírekért (Magyarországon még ennél is kevesebb, 11 %) (Digital News Report 2022).

Éppen ezért a portugál médiahelyzetet vizsgáló tanulmányok, valamint helyi újságírók szerint a legnagyobb nehézség, mellyel a portugál médiapiacnak meg kell küzdenie nem politikai természetű, mint Magyarországon, hanem gazdasági. Az egymást követő válságok – euróválság, covid, ukrán-orosz háború – és növekvő költségek mellett nagyon nehezen maradnak működőképesek a különböző médiumok. Ahogyan Silva és Sousa (2017) tanulmánya is kiemeli, az amúgy is alacsony olvasottsági szint mellett az újságok eladott példányszámai csökkennek az online híroldalak, illetve más közösségi média felületek miatt. Ezt a Diário de Notícias főszerkesztőhelyettese, Leonídio Paulo Ferreira is megerősítette:

„Az újságok olvasottsága már hagyományosan is alacsony volt. Manapság talán az internet miatt magasabb az olvasottság, de előfizetni online se szoktak. Inkább keresnek másik hírforrást, ha fizetni kell. Mindenesetre Portugáliában nagyon nehéz egy médiavállalatnak nyereségesnek lennie”

Ferreira mellett a két névtelenül nyilatkozó újságíró is a nehéz gazdasági körülményeket és alacsony béreket nevezte meg a legnagyobb kihívásnak:

„Politikailag egyáltalán nem. A szerkesztőségünknek nincsenek politikai kapcsolatai, és az újságírókon és szerkesztőkön kívül senki más nem szól bele a megjelenő tartalomba. Gazdasági szempontból vannak hullámvölgyeink - ismétlem, az aggodalom a nézettséggel, olvasottsággal kapcsolatban. Ez a nyomás vezérelheti a szerkesztői döntést, de a politika semmiképpen.”

A magyar újságírók ezzel szemben lényegesen más természetű problémákról számoltak be a Mérték Médiamonitor 2021-es kutatása során elkészített interjúkban. Legtöbben az információkhoz való nehéz hozzáférést, a közbeszéd és média intenzív polarizálódását, illetve munkájuk során feltárt ügyek következményeinek hiányát említették (Mérték 2021). A két ország médiarendszere közötti különbségek ismeretében igazán érdekes megvizsgálni az itthon nem rég elindult, illetve a Portugáliában 2018 óta működő tényellenőrző oldalakat.

Az újságírásba vetett magas bizalom Baptista és szerzőtársai (2021) szerint is egyértelműen összefügg az alacsony politikai polarizációval. Ahol nagyobb a hitelessége a médiának, ott nagyobb az igény a tényalapú újságírás után. Ebből feltételezhető, hogy Portugáliában a fact-checking-nek van egy olyan elismertsége, ismertsége, ami a tényalapú újságírást ebben a kusza világban is visszatükrözi, kielemezt szerepbe helyezi. A magyar médiában, ahol nagy a polarizáltság és alacsony a hitelesség, feltételezésem szerint kisebb hatást tud csak kifejteni a tényellenőrzés. és ez a vélemény alapú újságírást támogatja, mert kisebb a tények szerepe.

2.2. Dezinformáció

Az elmúlt éveknek az egyik legnagyobb kutatási és közbeszédbeli témája a dezinformáció, amely nagyon sok szempontból megközelíthető (például újságírói etika, újságíráskutatás,

szociálpszichológia, politikai kommunikáció, összefoglalóan lásd Krekó 2021). Én csupán a kutatás szempontjából fontos fogalom körbejárására törekszem.

Nem írhatok úgy a tényellenőrzésről, hogy nem ismétlem el és hangsúlyozom ki azt, amit sokan előttem már megtettek; a szólásszabadság, a professzionális újságírás és a megbízható információkhoz való hozzáférhetőség elengedhetetlen egy demokratikus társadalomhoz. Ezek az értékek vagy szükségletek azonban veszélybe kerültek többek között az online még gyorsabban terjedő álhíreknek köszönhetően (Visseres 2020:56).

Az Európa Tanács álláspontja szerint is az online dezinformáció komoly problémát jelent, hiszen érinti többek között a tisztességes és szabad választásokhoz való jogot (European Audiovisual Observatory 2022). Hasonlóképpen, aggályokat vet fel a magánélethez, illetve a jó hírnévhez való jog szempontjából is, hiszen a dezinformáció sok esetben egy személy ellen irányul, vagy gyakran párosul karaktergyilkossággal. Továbbá sokszor esnek áldozatul ilyen dezinformációs kampányoknak a társadalom egyes csoportjai, etnikai kisebbségek, valamint menekültek. Az Európa Tanács állásfoglalása alapján a dezinformáció ezen túlmenően az egészséghez való jogra is veszélyt jelent. (European Audiovisual Observatory 2022).

A 2022-ben kirobbant ukrán-orosz háború egészen új aktualitást adott ennek az amúgy is komoly globális problémának, a masszív háborús propagandával és dezinformációs kampányokkal újra ráirányította a figyelmet az álhírek lehetséges politikai hatására. Magyarországon például a Lakmusz és a Political Capital munkája alapján megállapítható, a háború első hónapjaiban a kormányhoz köthető médiumok szándékosan visszhangozták és felerősítették az orosz dezinformációt (Lakmusz 2022a; Political Capital 2022b).

A kutatásom alapját képező empirikus adatok gyűjtése során egyetlen esetben sem definiáltam sem a „fake news”, sem a „fact-checking” fogalmakat. Ennek módszertani oka, hogy a kutatási eredmények fontos része az alanyok saját percepcióinak megismerése, ahogy ez a későbbi fejezetekben is látszik majd. A kutatás mögött húzódó elméleti tradíció megismeréséhez azonban elengedhetetlen néhány kulcsfogalom tisztázása.

Nincs nemzetközi konszenzus az „álhír”, „fake news”, „dezinformáció” fogalmakat illetően, gyakran, főként a köznyelvben, szinonimaként használják őket. Szintén a köznyelvben, illetve a politikai diskurzusban erősen átalakult az álhír és fake news jelentése, mára inkább politikai címkévé vált (Bódi et al 2022), éppen ezért a szakmában többen ódzkodnak a fogalom használatától, ahogy erre az újságíró interjúk egyik résztvevője, Deme Dániel is utalt. A

fogalmak jelentéstartalmának átalakulása miatt egyes kutatók a politikai és társadalmi kontextusok alapján definiálják az álhíreket, nem tartalmi alapon (Aczél 2017).

Fontos különbség van téves- illetve dezinformáció között. A „téves információ” olyan megtévesztő, helytelen információra utal, melyet rosszindulatú vagy manipulációs szándék nélkül publikáltak, vagy terjesztettek. Ahogy az újságírói interjúk egyik alanya, Vörös T. Károly fogalmazott, az „csupán rossz újságírás”. Ezzel szemben a dezinformáció olyan hamis információ, melyet „kifejezetten azzal a céllal hoztak létre, hogy kárt okozzon személyeknek, a társadalom egyes csoportjainak vagy országoknak” (Wardle - Derkhshan 2017:20).

Bakyr és McStay (2017:5) elmélete alapján a jelenlegi médiaökoszisztéma számos jellemzője közvetlenül kapcsolódik a mai félretájékoztatás és dezinformáció jelenségeivel. A szerzőpáros a hamis információk terjedésének tökéletes környezetet biztosító médiarendszer öt meghatározó tényezőjét emelte ki; a hagyományos médiumok pénzügyi stabilitásának megromlását, a növekvő hírversenyt, a közösségi média felhasználói és a kifejezetten propagandát terjesztő új tartalomgyártók által létrehozott dezinformációk gyors, illetve szinte megállíthatatlan terjedését, az online diskurzusok egyre érzelmesebbé válását, valamint az online platformok által használt algoritmusokból nagy vagyont remélő személyek növekvő számát.

A téves- és szándékosan megtévesztő információk terjedésének jelenlegi médiafogyasztási szokásaink és médiakörnyeztünk jó táptalajt ad. Az ellenőrizetlenül átvett források elterjedt használata, a médiatartalmak gyártói és fogyasztói között elmosódott határ, illetve a szűrőbuborék-hatás vagy visszhangkamrák kialakulása mind-mind felerősíti ezt a jelenséget (Fehér-Király 2017).

Az álhírek elfogadása és terjesztése az egyének ideológiai, gazdasági és pszichológiai jellemzőihez kötődik. A szakirodalom többek között az egyének pártállását, ideológiai meggyőződését, világképét, alacsony iskolázottsági- vagy médiaműveltségi szintjét, alacsony kognitív képességeit, a médiával szembeni bizalmatlanságát, valamint a közösségi média más felhasználóival való szoros kapcsolatát jelölik meg legfontosabb tényezőnek (Baptista et al 2021). Ugyanakkor, az egyének hírfogyasztását bonyolult folyamatok befolyásolják.

Az egyéni hírfogyasztást alakító kognitív jellemzők már az 1940-es és 1950-es években végzett kutatásokból jól ismertek voltak. Lazarsfeld, Berelson és Gaudet (1944) már az 1940-es években kimutatták, hogy a hírválasztás egyik erős motivációja a saját nézetek és meggyőződések megerősítése. Festinger 1957-ben publikálta a kognitív disszonancia elméletét. Ezen elmélet szerint az emberek igyekeznek egyensúlyt találni véleményük, tudásuk, értékeik

és attitűdjük között, valamint igyekeznek elkerülni azokat a helyzeteket és információkat, amelyek valószínűleg növelik a disszonanciaérzetüket (Festinger 1957).

Az 1960-as években Berelson és Steiner szintén az emberi viselkedés egyik jellemzőjeként írtak arról a tendenciáról, hogy az egyének olyan médiatartalmakat olvasnak, néznek, hallgatnak, amelyek tetszenek nekik, vagy amelyek megfelelnek előzetes tudásuknak, értékítéletüknek és feltételezéseiknek (Berelson - Steiner, 1964). A növekvő tartalomkínálat az 1970-es évektől kezdve elkerülhetetlenül a közönség erős fragmentálódásához is vezetett (Neuman 1991).

A jelenlegi médiakörnyezet - még ha csak a szerkesztői felelősségen alapuló hagyományos médiát tekintjük is - a csatornák bővülése és a tartalom diverzifikációja révén a tartalmak óriási választékát teszi elérhetővé. Ez megkönnyíti az egyének számára, hogy hasonlóan gondolkodó csatornákat válasszanak (Prior 2007; Stroud 2011), és lehetővé teszi a társadalom különböző csoportjai számára, hogy személyre szabják saját híreiket (Sunstein 2007). Ezek a jelenségek attitűdbeli polarizációhoz vezethetnek az egyéni prioritások megerősítésével (Levendusky 2009), a társadalmi polarizáció erősítésével és a különböző politikai oldalakról való eltávolodással (Abramowitz - Saunders 2008).

A hálózati kommunikáció elterjedése azonban felerősítette a szelektív hírfogyasztásról szóló tudományos diskurzust. Az 1990-es évek első felében Nicolas Negroponte a digitális hírfolyam személyre szabhatóságának lehetőségeiről írt, amit találóan foglalt össze a *The Daily Me* (Negroponte 1995) metaforikus újságcímében. Chaffee és Metzger (2001) már rámutatott, hogy a személyre szabott hírgyűjtés könnyen csapdába ejtheti a felhasználókat az önerősítő média gubójában. Sunstein (2001) ugyanezt a jelenséget az információs gubó és a visszhangkamra metaforáival írta le. A 2000-es évek elején végzett empirikus kutatások cáfolták azt a feltételezést, hogy az internet erősíti a személyre szabott hírfogyasztást és a társadalmi polarizációt (Garret 2009; Boxell et al 2017).

A személyre szabott információs környezet aligha fér össze a demokratikus nyitottság elveivel. Az átfogó és sokrétű tájékoztatás és a társadalmi párbeszéd komoly nehézségekkel néz szembe egy olyan információs környezetben, amelyből az algoritmusok száműzték az ellentétes nézeteket és az ellentmondásos információkat. A kereső- és rangsoroló algoritmusok így egyre távolabb kerülnek a pluralista és mindenekelőtt integráló véleményformálástól, még akkor is, ha nem áll fenn annak közvetlen veszélye, hogy ez a színtér eltűnik.

Mindezek a nemzetközi tendenciák egy amúgy is kiszolgáltatott, gyenge önrendelkezéssel bíró médiakörnyezetben még nagyobb károkat tudnak okozni. Paul és Matthews (2016) az orosz

propagandával kapcsolatban „firehose of falsehood” jelenséggént meghatározott modellje a dezinformáció összes aspektusát képes felölelni és rámutatni ezek veszélyeire. E modell szerint az orosz propagandát, mely ma is tetten érhető, négy jellemzővel lehet leírni.

1) Nagy volumenű és sokcsatornás - High-volume and multichannel

A propaganda-üzeneteket változatos platformokon - nyomtatásban, online, a közösségi médiában, hirdetőtáblákon, sőt tágabb értelemben véve ide tartoznak az iskolák és kulturális intézmények felhasználása is - illetve számos formában - szövegek, képek, hírek, vélemény-cikkek, influencer videók, sőt színházi előadások, tankönyvek, populáris filmek - juttatják el a közönséghez. Ezek elől az üzenetek elől szinte lehetetlen kitérni mivel nem csupán a tradicionális média felületein, hanem Facebook és YouTube reklámok formájában, a sport közvetítések szüneteiben, valamint még az utcán sétálva is szembe jönnek az állampolgárokkal (Sik-Domokos 2019). Az üzenetek minden platformon és formában lényegében azonosak. Sokszor szó szerint ismétlődnek, máskor a központilag meghatározott kifejezéseket, nyelvi fordulatokat ismétlik.

2) Gyors, folyamatos és ismétlődő - Rapid, continuous, and repetitive

A jól bejáratott propagandagépezet pillanatok alatt képes az új helyzetekre reagálni, a gyors témaváltásoknak köszönhetően pedig minden pillanatban uralja a nyilvános diskurzust. Képes folyamatosan elterelni a figyelmet az aktuális kormányról kellemetlen témákról, folyamatosan felszínen tartva a számára előnyös kérdésköröket. Az egyes témák nemcsak a különböző platformokon ismétlődnek, hanem visszatérően össze is kapcsolódnak. Ennek köszönhetően a közönség az egymásnak ellentmondó részletek ellenére is konzisztens narratívaként érzékeli az üzenetet. Ez nem más, mint kormányzati összeesküvés-elmélet-alkotás.

3) Az objektív valóság iránti elkötelezettség hiánya - Lacks commitment to objective reality

Az alábbi pont köti leginkább az elméletet a kutatásomhoz, mivel a propaganda-üzenetek sajátossága, hogy a saját igényeiknek megfelelően formálják, használják az igazságot. Nem szükségszerűen közvetlen hazugságokat használnak fel, a közvetített üzenetnek azért van valamennyi igazságtartalma, ám ezek a valóságos elemek kontextusból kiragadva, erősen átkeretezve jelennek meg. Ezáltal pedig még nehezebb ezeket cáfolni. A propaganda így azt a funkciót is betölti, hogy elbizonytalanítja azokat, akik cáfolni igyekeznek az üzeneteket. Hiszen bármilyen vita a propaganda valóságtartalmáról eleve kudarcra van ítéelve, az üzeneteket cáfoló érveket a propagandista könnyen kiforgathatja, főleg egy olyan médiahelyzetben, amelyben a vitavezető is elfogult a propaganda irányában.

4) A következetesség iránti elkötelezettség hiánya - Lacks commitment to consistency
Az összeesküvés-elméletekhez hasonlóan a kormányzati narratívák sem minden esetben konzisztensek, ám a bennük hívőket nem zavarják meg a részben egymásnak ellentmondó elemek. A narratíva fő összetartóeleme a középpontjában álló ellenségkép. A propaganda tényleges tartalmánál mindig fontosabb az adott közösség identitását erősítő jellege, aminek a legegyszerűbb és leghatékonyabb eszköze a közösség szembeállítása a kijelölt ellenség által reprezentált értékekkel és csoportokkal. Ráadásul az ellentmondások sokasága megerősíti az érzést a közönségben, hogy minden és még annak az ellentéte is igaz lehet. A tények relativizálása szintén oda vezet, hogy a hazugságoknak a valós tényekkel való cáfolata szinte lehetetlenné válik a vitákban.

A 21. században az információ soha nem látott fegyverré alakításának lehattunk szemtanúi. A széles körben elérhető új technológia egyszerűvé teszi a tartalmak hamisítását, manipulálását, a közösségi média pedig drámai módon felerősíti az államok, a populista politikusok és tisztességtelen gazdasági szervezetek által terjesztett hazugságokat. Ezek a hangok pedig csak egyre erősebbek lesznek, ahogy a fogyasztók gondolkodás nélkül osztják meg, még tovább erősítve a káros hatást (Ireton -Posetti 2018:14).

Ebben a nyilvánosságban megszűnik az újságíróknak a tradicionális kapuőr szerepe, ami közösségi média, vagy az internet előtt létezett. A széles nyilvánossághoz eljutó információ nem megy keresztül az újságírók szűrőjén. Ez nem tömegkommunikáció, mert nincs mögötte az ehhez szükséges intézmény, de mégis egy nagyon széles tömeget elérő kommunikáció. Ha előzetesen hiányzik az újságírói szűrő, akkor felmerül az igény egy ilyen utólagos újságírói szűrőre. Ebben az értelemben a fact-checking azt a szűrőt pótolja a nyilvánosságban, amit a közösségi média kivett a nyilvános politikai kommunikációval. A politikai szereplők, illetve a hozzájuk köthető influencerek most már direktben kommunikálnak nagyon sok emberhez, ezáltal olyanokat is el tud mondani a közönségének, amit korábban az újságírók szűrőjén nem jutott volna át. Ezért természetes, hogy mind a szakmában, mind a közönségben kialakult az igény az utólagos, professzionális ellenőrzésre.

2.3. Tényellenőrzés

Több szerző is a tény-alapú újságírás egy speciális válfajaként tekint a fact-checkre. Ezen meghatározások alapján, a tényellenőrzés „tényeken alapuló módszertan a politikai állítások értékelésére” (Mena 2018:659). Hasonló meghatározás szerepel az International Fact-Checking Network IFCN etikai kódexében is; „pártatlan jelentés a közszereplők, jelentős intézmények nyilatkozatainak és más, széles körben terjesztett, a társadalmat érdeklő állítások

pontosságáról”. A nemzetközi szervezethez csatlakozni kívánó tényellenőrző oldalaknak öt alapvető kritériumnak kell megfelelnie; pártatlanság és tisztesség, a források átláthatósága, a finanszírozás és a szervezet átláthatósága, a módszertan átláthatósága, valamint nyílt és őszinte korrekciók (IFCN 2016).

A tényellenőrzésnek az újságírásban van egy hagyományos jelentése, amely a tények közzététel előtti ellenőrzésére szolgáló belső eljárásokra utal (Graves - Amazeen 2019). A belső tényellenőrzés először az 1920-as és 1930-as években jelent meg külön szerepként az amerikai újságírásban, azokban az évtizedekben, amikor az amerikai újságírók körében meghonosodott az objektivitás normája. Bár az újságok jellemzően nem foglalkoztattak külön tényellenőrzőket, a kifejezés tágabb értelemben az ellenőrzési rutinokra és a tényszerűséggel kapcsolatos szakmai aggodalomra is utal.

Kutatók és újságírók egyaránt aggódnak a belső tényellenőrzési erőforrások és a normákhoz való ragaszkodás csökkenése miatt, ezt a nemzetközi trendet számos interjúalanyom is megerősítette. Elmondásuk alapján nincs olyan magyar szerkesztőség, amely belső tényellenőrt tudna alkalmazni. A portugál újságírók is hasonló tendenciáról számoltak be, ugyan a Diário de Notícias főszerkesztő-helyettese megjegyezte, egy projekt keretében volt pár évig belső tényellenőrzük, de a koronavírus miatti gazdasági visszaesés miatt már szakújságírókból is hiányt szenvednek időnként.

Kutatásom során Graves és Amazeen (2019) „külső tényellenőrzés” fogalma szerinti fact check oldalakat vizsgáltam. Tehát dolgozatomban a „fact check” fogalom olyan szerkesztőségek munkáját jelenti, melyek a nyilvánosságban terjedő, illetve szándékosan terjesztett információkat ellenőrzik. Az ilyen „politikai” tényellenőrzésre szakosodott szervezetek a világ számos országában létrejöttek, mióta az első oldalak a 2000-es évek elején megjelentek az Egyesült Államokban.

Az 1990-es évek végén, 2000-es évek elején vált népszerű szlogenné a „We can Fact-Check your ass!” (Graves - Amazeen 2019). Az internet elterjedése tette lehetővé a mindennapi polgárok számára is, hogy újságírók, közszereplők kijelentéseit ellenőrizzék, ezáltal egy újfajta elszámoltathatóságot bevezetve. Az első önálló fact checkereknek számító oldalak is ebben az időben indultak, úgymint a Snopes.com vagy a Sponsanity.

A külső tényellenőrző oldalak a 2000-es években kezdtek létrejönni az Egyesült Államokban. A huszonegyedik század első évtizedében a FactCheck.org, a The Washington Post's FactChecker és a PolitiFact is közzétette első tényellenőrzéseit, majd 2009-ben a PolitiFact Pulitzer-díjat is

nyert (Mena 2018:659). A gyakorlat hamar elterjedt a világ többi részén, igaz az Egyesült Államokon kívül általában nem meglévő szerkesztőségekhez csatlakoztak az új fact check oldalak, hanem független egyetemi projektként indultak, mint az Africa Check Észak-Afrikában, vagy civil szervezetek égisze alatt kezdték meg működésüket, mint a szerbiai Istinomer, illetve a boszniai Istinomjer (Graves - Amazeen 2019). Kifejezetten aktivista céllal indították el az orosz propaganda ellen harcoló Stop Fake ukrán oldalt. A Duke Reporters' Lab utolsó, 2022 decemberi jelentése szerint 382 aktív tényellenőrző szerkesztőség működik világszerte (Duke Reporters' Lab 2022).

A tényellenőrzés központi gondolata szerint a tényeket meg kell különböztetni a véleménytől vagy a fikciótól. A tényellenőrök összegyűjtik a tényekre vonatkozó nyilvános állításokat, bizonyítékokat keresnek, amelyek megerősítik vagy megkérdőjelezik ezeket, és beszámolnak az értékelésükből levont következtetésekről. Ily módon a tényellenőrzés tényközpontú tevékenység, amely a tudományos módszertan alapvető elemeit veszi át (Mena 2018:659).

Az egész világon, de Magyarországon és Portugáliában különösképpen, új szereplőnek számítanak még a tényellenőr oldalak a médiarendszerben. Éppen ezért az olvasók megítélése, a fact-checking oldalak elfogadottsága is változó. Ezért, ahogy korábban már írtam, két hasonló demográfiai adottságokkal és történelmi háttérrel bíró, ám különböző médiarendszerű ország két fact-checking oldalának szakmai és olvasói megítélését szerettem volna vizsgálni.

3. Kutatás

3.1. Lakmusz és Polígrafo tényellenőrző oldalak összehasonlító bemutatás

Az olvasók és az újságírók percepcióinak ismertetése előtt szeretném röviden bemutatni az elemzéshez választott két fact-checking oldalt. A tényellenőroldalakat első sorban a főszerkesztőkkel folytatott interjúkon és háttárbeszélgetéseken keresztül szeretném bemutatni, a két oldalon található módszertant, bemutatkozást felhasználva.

Portugália kormányzati szinten is komolyan foglalkozik a dezinformáció kérdésével, 2021-ben elfogadták az álhírek és kibertámadások elleni „nemzeti tervet”, továbbá az Európai Akciótervet is megszavazta a parlament (Baptista et al 2022). Sőt, a Portugál Médiaszabályozó Hatóság (ERC) „az online dezinformáció terjedése elleni küzdelem érdekében végrehajtandó intézkedésekként” tekint a tényellenőrzésre (Rodrigues 2022).

Magyarországon több független kezdeményezés is próbálkozott már a dezinformáció visszaszorításával, többen közülük a médiaműveltség növelésével. 2004 óta közöl főként más tényellenőrök által készített debunk-okat az Urban Legends, Marinov Iván újságíró projektje

(Mivel a debunk-nak nincs igazán jó magyar megfelelője, dolgozatomban ezt a kifejezést szeretném használni a tényellenőrök által készített cáfolatokra). A vizsgált oldalak közül ezt ismerték legnagyobb arányban a kérdőívemet kitöltő hallgatók (59,6 %-uk találkozott már vele) (Urban Legends 2004). Az Átlátszó.hu indított egy kifejezetten fiataloknak szóló, best-practise alapú Álhírvadász oldalt (Álhírvadász 2018). Kevésbé ismert a Tényleg?!, egy 2013 óta működő blog, melyet egy magyar történelemtanár hozott létre történelmi tévhitek leleplezésére (Tényleg 2013). 2021 márciusában kezdte meg a működését a Ténykérdés, mely az AFP globális tényellenőr hálózatán belül egyetlen magyar újságíróval igyekszik az online terjedő álhíreket cáfolni (Ténykérdés 2021). A Telex Ellenőrző 2022-ben indult az online portál fact-check rovataként (Telex 2022).

Az első önálló szerkesztőségként működő, saját tényellenőrző anyagokat előállító oldal, a Lakmusz 2022 januárjában kezdte meg működését, Zöldi Blanka vezetésével. A Lakmusz a Hungarian Digital Media Observatory (HDMO) projekt keretében az Európai Bizottság támogatásával jött létre. A projekt konzorciumi tagjai a 444, a Qubit és Lakmusz kiadója, a Magyar Jeti Zrt., az AFP, valamint a médiakutatókat tömörítő Media Universalis Alapítvány (Lakmusz 2022b). Az oldalnak kevesebb mint fél év alatt sikerült elérnie az első éves célként kitűzött 1 millió olvasót (Lakmusz 2022c).

Portugáliában 2015-ben indult az első tényellenőrző oldal, az Observador, mely egy online portál külön rovataként jelentett meg debunk-okat (Baptista et al 2022). Az úttörőnek számító amerikai oldalak – például a Politifact – mintájára kezdte meg működését 2018 novemberében a Polígrafo (Ferreira – Amaral 2022). Fernando Esteves, a Sábado magazin egykori főszerkesztője már 2017 óta dolgozott a tényellenőr oldal elindításán, ám megfelelő finanszírozás hiányában ez csak egy évvel később történhetett meg (Pinheiro 2020; Pinto et al 2019). A Polígrafo nem egészen 5 hónap alatt 4 millió olvasót ért el. 2019 áprilisától elindították a Polígrafo tévéműsorát (SIC Polígrafo), mellyel még nagyobb ismertségre tettek szert (Pinto et al Crespo 2019), a főszerkesztő szerint a heti körülbelül 1,3 millió nézővel ez a legnézettebb ismeretterjesztő műsor az országban. Az általam megkérdezett portugál hallgatók is az audiovizuális tartalmakat ismerték jobban. 2019 áprilisában megszerezte az IFCN tanúsítványát (Pinto et al 2019), valamint része a European Digital Media Observatory (EDMO) projektnek, a Lakmusszal közösen.

A portugál dezinformációs narratívák leginkább a politikai elit és a korrupció ellen irányulnak, rendszerellenes, populista retorikát használva. Gyakran együtt jár gyűlöletbeszéddel, sértő nyelvezettel (Baptista et al 2022). Az álhírek leginkább a jobboldali, különösen a szélsőséges

célközönségnek szólnak, rasszista, valamint a baloldali politikai elittel szembeni üzenetekkel. (Az összes általam megkérdezett újságíró megjegyezte, hogy a „kaviár baloldal” fontos álhír formula Portugáliában.) Emellett a covid járvány kapcsán tártak fel a portugál kutatók több dezinformációt terjesztő csoportot, csatornát, főként Facebook, illetve a WhatsApp felületén (Baptista et al 2021).

Több kutatás is megerősíti a portugál tényellenőrök magas szintű professzionalizmusát és pártatlanságát, vagyis az olvasók - akiknek egy 2022-es felmérés alapján az 50 %-a gondolja fact-checking oldalakat elfogultnak - bizalmatlansága ebből a szempontból alaptalan (Baptista et al 2022).

A Lakmusz a költségvetésének több mint 70 %-át uniós forrásokból fedezi (Lakmusz 2022b). Bár semmilyen bizonyíték nincs az oldal pártatlanságának, függetlenségének sérülésére, a korábban már vázolt polarizált magyar média rendszerben ezzel sok olvasót azonnal elvesztettek. Kormányközeli orgánumok már az oldal elindításakor megkezdték a Lakmusz diszkreditálását (Mandiner 2022.) A magyar fókuszcsoportok mindegyike negatívumként tekintett a projekt finanszírozására, illetve a konzorcium tagjaira. Elmondásuk szerint az ő megítélésüket ugyan csak pozitív irányba befolyásolják ezek a tények – vagyis, ha lehet, még nagyobb a bizalmuk a Lakmusz iránt – ám úgy gondolják, ezzel sok olvasót elveszít a tényellenőr oldal. Véleményük szerint a Lakmusz a kettéosztott magyar médiarendszer áldozata lett, mert „akik nem olvasnak független sajtót, azok elvből nem fogják olvasni a 444-hez közeli oldalt”. Zöldi Blanka is ezt erősítette meg. A Lakmusz cikkeit a 444 is mindig közzéteszi, ami egyrészt segíti a tényellenőrzések olvasottságát emelni, ám bizonyos olvasókat elidegenít.

A két oldal sajtómegjelenései között nagy különbség, hogy a jóval kevésbé polarizált portugál médiában minden oldal rendszeresen szemlézi a Polígrafo debunk-jait mintegy minőségbiztosítást az adott hír hitelességére. Ezt több portugál hallgató is megjegyezte, kiemelve, ha ő maga nem is keresi fel az tényellenőr oldalt, gyakran találkozik a munkájukkal más portálokon. Emellett közszereplők és politikusok is gyakran idézik a portált. Ahogy Fernando Esteves fogalmazott, „a Polígrafo a hitelesség szinonimájává vált, és ez az az eredmény, amelyre a legbüszkébb vagyok”.

Ezzel szemben a Lakmusz munkája kevesebbszer tűnik fel más magyar híroldalakon, ráadásul ezek a megjelenések is egy pontos törésvonal mentén kettéoszthatók. 2022 január és decembere között a Telex és a Magyar Nemzet oldalán szerepelt a legtöbbet a Lakmusz. Azonban, míg a Telex szemlézte a Lakmusz tényellenőrzéseit, a Magyar Nemzet az oldal finanszírozásával

kapcsolatos, diszkreditáló írások jelentek csak meg. Az Origohoz hasonlóan – mely 3 cikket közölt a Lakmuszról a vizsgált időszakban – olyan címek találhatók a témában, mint „Lakmusz-veszély” (Magyar Nemzet 2022) vagy „Brüsszel milliókkal tömi ki Soros »tényellenőreit«,» (Origo 2022b). A közszolgálati hirado.hu oldalán csupán egyetlen cikk jelent meg a tényellenőr oldalról „Brüsszel 120 millióval támogatta a »tényellenőrző csapat« tevékenységét” címmel (Hirado.hu 2022). A Telexhez hasonlóan a 24.hu (9 darab), valamint a HVG (8 darab) szemlélte a fact-checking oldalt.

Módszertanukat tekintve, mindkét oldal számára fontos az átláthatóság. A Seoul National University fact-check olvasói viselkedését vizsgáló kutatásának eredményei szerint a debunk-ok, illetve az ellenőrzött témák fontosságának hangsúlyozása, a cikk megírásának minél magasabb transzparenciája, valamint a konkrétumok kiemelése fontos eszköze lehet az olvasói elköteleződés és aktivitás fokozásának. Továbbá több kutatás is megerősíti, hogy a tények és információk tágabb kontextusba helyezése, magyarázat fokozza az olvasók elköteleződését (Hyun et al 2022; Curry - Stroud 2021). Mindkét általam vizsgált oldal az IFCN útmutatását követve törekszik a lehető legnagyobb transzparenciára. Ahogy a Lakmusz szerkesztőségi alapelvei között megtalálható, az ellenőrzés minden pontját az olvasó elé tárják, a forrásokat pontosan, névvel tüntetik fel (hacsak a forrás védelme mást nem követel). Ugyanez vonatkozik a megszólaltatott szakértőkre, akiknek nem csupán a beosztásukat, hanem minden egyéb – akár gazdasági – befolyásoló körülményt is felfedik.

A Polígrafo – szintén a PolitiFact mintájára – jellegzetes jelöléssel 7 külön kategóriában teszik közzé az oldalon; „igaz” („verdadeiro”), „igaz, de” („verdadeiro, mas...”, vagyis az állítás igaz, de hiányzik a kontextus, vagy bizonyos részletek), „pontatlan” („impreciso”, vagyis a hír a valóságot torzító elemet tartalmaz), „hamis” („falso”), „dekontextualizált” („descontextualizado”), „manipulált” („manipulado”, vagyis az információt - különösen képek esetében - átdolgozták, eltorzították), illetve „Pimenta na língua” (vagyis „bors a nyelven”, melyet akkor használnak, ha a hír „botrányosan hamis” vagy szatíra) (Pinheiro 2020). Ezeket a jelöléseket a portugál hallgatók közül is nagyra értékelték páran, ugyanakkor voltak, akik nem találták elég kézenfekvőnek a kategóriákat. Ugyanakkor, a figyelmes olvasó megtalálhatja a Polígrafo oldalán a jelölésekhez tartozó magyarázatokat. A Lakmusz nem alkalmaz ilyen jelöléseket.

A két főszerkesztővel készített interjúk alapján mindkét oldalnak fontosak az olvasók visszajelzései, továbbá a Lakmusz és a Polígrafo is fogad az olvasóktól ellenőrzendő állításokat, posztokat. Több kutatás is megerősítette, hogy a társadalomban növekvő igény van a

tényellenőr oldalakra, azonban a közönség jobb elérése érdekében a fact checker-eknek is nyitniuk kell a közösségi média irányába (Brandtzaeg - Følstad 2017:70). Ehhez mérten, a nagyobb elérés érdekében aktív közösségi média profillal rendelkeznek, valamint hírlevelekkel igyekeznek növelni az olvasók elköteleződését.

Továbbá, mint az a Lakmusz módszertanában is szerepel (Lakmusz 2022d), azon állításokat választják ki elősorban ellenőrzésre, „amelyek szélesebb közönséghez jutnak el és jelentősen befolyásolják a közbeszédet és/vagy potenciálisan kárt okozhatnak”. Ezeket a „politika”, „gazdaság”, „külföld”, „tudomány”, illetve „egészség” rovatokban közlik. A Polígrafo oldalán több rovatban található a debunk-ok; „társadalom”, „politika”, „külföld”, „gazdaság”, „sport”, „mozi/TV”, „zene” és „életmód”. Emellett külön rovatban található a 2019-es és 2022-es országgyűlési, illetve a 2019-e európai parlamenti választásokat érintő álhírek (Oliveira 2020).

A két oldal céljának megfogalmazásában nagy összhang volt Zöldi Blanka és Fernando Esteves között. „Munkánkkal hozzájárulunk ahhoz, hogy a társadalom tájékozottabb legyen, és a polgárok megfelelő döntést tudjanak hozni választások idején”, fogalmazott a Polígrafo főszerkesztője, a Lakmusz vezetője pedig ezt mondta: „Szeretnénk segíteni abban az embereknek, hogy jobban megértsék a körülöttük lévő világot és a rendelkezésre álló információk alapján tudjanak döntéseket hozni”. Éppen ezért, mindkét oldal kiemelt figyelmet fordít a tényellenőrzés mellett az olvasóik médiaműveltségének növelésére, ezzel a fact-checking második- és harmadik generációjához csatlakozva. Elsőgenerációs tényellenőrzés, vagyis kutatás, ellenőrzés, állítások, számok és összefüggések elemzése, valamint a nyilvánosságra hozott információk kritikai értelmezése és értékelése. A második- és harmadikgenerációs fact-checking ezzel szemben a debunk közzétételén kívül a „publikál és cselekszik” irányába vinné el tényellenőrzést, tehát az alapvető újságírói feladatok mellett egy információs rendszerváltást sürget, olyan intézmények létrehozásával, melyek segítenek megkérdőjelezni a megtévesztő vagy félrevezető állításokat (Visseres 2020:58).

Zöldi Blanka az interjú során megerősítette, kiemelet feladatuknak tekintik, hogy „el tudják érni azokat a társadalmi csoportokat, akik a hamis információk szempontjából a leginkább kitettek meg érzékenyek, sérülékenyek”. Ugyan tisztában vannak vele, a dezinformációnak való kitettség függ egyértelműen az iskolázottságtól, társadalmi helyzettől, vagy életszínvonalától, a különböző társadalmi réteghez tartozó személyek ugyanúgy elhiszik az álhíreket, legfeljebb nem ugyanazok a népszerű témák. Főként a témaválasztással, nyelvezettel, terjedelemmel szeretnék közelebb kerülni az „idősebb generációhoz, gyerekekhez, szegény sorsú, rossz társadalmi helyzetben lévő emberekhez”. Ennek érdekében már el is indították online

képzésüket, mely során többek között olyan kérdésre igyekeznek választ adni az érdeklődők számára, hogy „hogyan kell beszélgetni olyanokkal, akik hamis információkra alapozzák a világtézüket”, „mitől függ, mennyire megbízható egy forrás”, „milyen jelek utalnak rá, hogy egy hír hamis” vagy „erre hogyan tudod felhívni mások figyelmét”.

3.2. Újságíró interjúk

Kutatásommal nem csupán a potenciális olvasók tényellenőrzésről kialakított elképzeléseit, hanem a szakma megítélését is szerettem volna vizsgálni. Ehhez összesen 15 magyar, valamint portugál újságíróval készítettem félig strukturált interjút. Mindkét esetben országos olvasottságú médiumok tapasztalt újságírói válaszoltak a dezinformációról, illetve tényellenőrzésről feltett kérdéseimre. A válaszadók pontos listája a függelékben található.

A 12 magyar vezetőbeosztásban dolgozó, valamint díjnyertes újságíróval eredetileg a HDMO projekt keretében ütem le beszélgetni a hazai dezinformációs trendekről, megküzdési lehetőségekről, azonban már akkor is részletesen kitértünk a fact-checking megítélésére. Mindegyik magyar interjúalany vállalta, hogy válaszait névvel közöljem, melyhez az írásos beleegyező nyilatkozatok digitálisan hozzáférhetőek. Az eredmények korlátja, hogy az interjúalanyok többsége a kormánnyal kritikus, független médiumok munkatársa. A kormányközeli portfólióba tartozó lapok újságíróinak többsége visszautasította a megkeresésemet.

A portugál szakemberekkel folytatott beszélgetés során szintén az országot jellemző fake news helyzet, a tényellenőrzés, azon belül is a Polígrafo oldal állt a középpontban, de segítségemre voltak Portugália médiarendszerének pontosabb megismerésében is. A kutatás jelen állapotában csupán három helyi újságíróval sikerült elkészítenem az interjút, mivel hosszas egyeztetés után is nagyon nehezen tudtak csak időt szakítani rám a szakemberek. Mivel a téma amúgy is sok lehetőséget nyújt további vizsgálatokra, mindenképpen szeretném a portugál interjúalanyok számát a későbbiekben tovább növelni.

Egyhangú megállapítása volt az újságíróknak, hogy az álhírek nagyon káros hatással vannak a társadalomra, valamint a demokratikus működésre. Ugyanakkor, ahogy az a két ország médiarendszerének összehasonlításával feltételezhető volt, a magyar szakemberek sokkal polarizáltabb médiakörnyezetről számoltak be, melyben egyszerre tekinthetjük a dezinformációt katalizátornak, illetve káros következménynek. Ahogy Hargitai Miklós fogalmazott;

„Nagyon durván torzítja (...) a világról alkotott képünket. (...) Tehát az álhírek alapján felépül egy olyan világkép, ami köszönőviszonyban sincs a valósággal, viszont mégis annak alapján döntenek az emberek a politikában és a saját életstratégiájukban.”

A portugál újságírók sokkal kevésbé látják problematikusnak a dezinformáció helyzetét hazájukban. Elmondásuk szerint, ami egybecseng a portugál hallgatók véleményével, az álhírek többsége nem jut át a mainstream média szűrőjén, sokkal inkább a közösségi médiában tud csak terjedni. Ez pedig, az újságírók szerint, jelentősen csökkenti a dezinformáció káros hatását.

Ez a portugál és magyar médiahelyzet közötti érdekes különbségre világít rá. Továbbá, az általuk felidézett, Portugáliára jelentős hatást gyakorló álhírek is egytől-egyig a közösségi médiában terjedtek. Ezt erősíti meg Fernando Esteves, a Polígrafo főszerkesztője, aki szerint általuk végzett debunk-ok legfőbb forrása a közösségi média, illetve nyilvános politikai beszédek. Ezzel szemben a magyar újságírók a szakmán belül vélik felfedezni a dezinformáció leggyakoribb forrásait.

A magyar újságírók mindegyike a másik tábort jelöli meg az álhírek aktív terjesztőjének. Például a kormányt támogató Pesti Srácok főszerkesztője, Huth Gergely szerint „inkább a baloldali körökben volt jellemző az elmúlt évtizedekben” az álhírek terjesztése. Ezzel szemben Hargitai Miklós így válaszolt a kérdésre:

„Ez egy nagyon speciális helyzet, mert nálunk a legtöbb álhír forrása közvetlenül vagy közvetve a kormány. Ez olyan nagyságrend, amivel nincs senki egy súlycsoportban.”

Dezső András, a HVG újságírója az elveszített sajtóperek számát említette kapaszkodóként;

„A legtöbb álhír ott van, ahol a legtöbb elbukott sajtóper is van. És ez pedig a kormánypropagandához sorolható sajtótermékeknél van, tehát azoknál a sajtótermékeknél, amelyek a Fidesz propagandistáinak a be-folyása alatt állnak. Ez ugye számszerűleg is kimutatható ... az elbukott sajtóperek számából. Szerintem ez nagyon objektív fokmérő.”

Az Átlátszó.hu minden évben összesíti a hazai elveszített sajtópereket, mely alapján látható, az elmúlt öt évben közel négyszáz esetben mondta ki a bíróság, hogy valótlan állítottak az egyes kormányközeli médiumok. Az elvesztett sajtóperekben évek óta élen jár az Origo, illetve a Pesti Srácok. Ezzel szemben a független média ellen indított 260 sajtóperből csupán 40 esetben bizonyosodott be, hogy valótlan közöltek (Erdélyi 2022).

A portugál újságírók sokkal bizakodóbbak a tényellenőrzés pozitív hatásával kapcsolatban. Ez természetesen magyarázható azzal is, hogy egy sokkal kevésbé polarizált médiakörnyezetben dolgoznak. Portugáliában nem szakad ketté az olvasók tábora automatikusan „fake news”-nak bélyegezve a másik oldal médiumait.

A magyar újságírók – médiumtól függetlenül – körében tapasztalható volt egy ellenállás a „fake news kergetéssel”¹ szemben. Többen aggodalmukat fejezték ki az álhír fogalom átalakulásával kapcsolatban, mely során már nem a szándékosan, vagy szándékolatlanul terjesztett hamis információkat értjük alatta, hanem a számunkra nem kedves média leminősítésére használják közszereplők, újságírók és politikusok. Már más kutatók is vizsgálták a Magyarországra is begyűrűző jelenséget, mely során a „másik oldal” diszkreditálása érdekében használják a „fake news” politikai címkét (Bódi et al 2022). Erre a jelenségre utalt a Pesti Srácok és az Átlátszó főszerkesztője is:

„Ezt [tényellenőrzés] a legnagyobb szemfényvesztésnek tartom és egy irtózatosan sötét jövőt felfestő, gátlástalan törekvésnek. (...) A baloldal úgy érezte, (...) hogy az orosz propaganda rendszerszerű terjesztése ellen kell fellépni, a jobboldal úgy érezte, hogy például Magyar-ország háborús szerepvállalásáról terjesztett baloldali álhírek miatt kell fellépni.” (Huth Gergely)

„Ez az egész fake news kergetés is szolgálhat ideológiai célokat. (...) A liberálisok is csinálnak ilyen tényellenőrző, fact-checking brigádokat és műhelyeket, meg a kormánybarát sajtó is foglalkozik álhírvadászattal, és akkor teljesen jellemzően egymás híreit nyilvánítják álhírnek. Tehát az olvasónak az jön le, hogy ez is politika vezérelt, és attól függ, hogy ki mit mond, hogy mire mondja, hogy álhír meg fék nyúz, hogy politikailag melyik oldalon áll.” (Bodoky Tamás)

Deme Dániel, a Hungary Today főszerkesztője szerint nem csupán a dezinformáció, hanem a tényellenőrző oldalak is hozzájárulnak a közbeszéd, illetve az egész társadalom polarizálódásához;

„Nekem ez [ti. a hírellenőrző oldalak működése] gyanús. Már megint valaki azt hiszi, hogy monopóliuma van az igazságra, hogy azt birtokoljuk. Az, hogy mik a tények, teljes mértékben változik az ember hitétől vagy annak hiányától, társadalmi helyzetétől, anyagi helyzetétől, ideológiai beállítottságtól, nevelésétől, erkölcsétől, a vallásától [függően]. (...) Nincsen kulturális, civilizációs közös pontunk, amin találkozhatunk. Azért, mert a te nézeted az fake news, szándékos félretájékoztatás. Tehát, ha nincs közös pont, ha nincs metszéspont erkölcsileg, sem társadalmi törekvésekben, akkor nincs dialógus. Tehát ez a fake news fogalom a dialógus koporsójában az utolsó szög.”

Tóth-Szenesi Attila, a 444.hu újságírója is egyetértett azzal, hogy a polarizált társadalom és médiarendszer miatt csak korlátozott hatékonysággal tudnak az ilyen oldalak működni.

„Abban nem hiszek, hogy ennek lenne valamilyen fajta magán túlmutató társadalmi küldetése, mert azért ez azoknak szól, akik értően olvassák az újságot egyéként is. A Lakmuszon is számtalan érdekes cikket láttam, olvastam, de nyilván engem nem kell meggyőzni arról, hogy az embernek okosan kell újságot olvasni, mert lehet, hogy hazugsággal találkozunk.”

Azonban nem csak negatív véleményeket fogalmaztak meg a magyar újságírók a tényellenőrzéssel kapcsolatban. Dési János például, a Klubrádió szerkesztője és műsorvezetője szerint a fact-check „megmenthet valamit a magyar sajtó megmaradt becsületéből”;

¹ Bodoky Tamás, az Átlátszó.hu főszerkesztőjének megfogalmazása.

„Szerintem ez baromi fontos és én nagy tisztelettel adózok azoknak a kollégáknak, akik ezt hajlandóak csinálni. (...) Meg biztos a közönségnek is van egy rétege, akinek ez nagyon fontos. És majd lesz több. Meg majd lehet hivatkozni. Szóval szerintem ezek alapvető fontosságú dolgok.”

Hasonlóan fogalmazott Dezső András is, aki hozzátette, bár a tényellenőrzés szerinte se fogja teljesen visszaszorítani az álhíreket, de „ha néhány bizonytalan ember hiteles információkat talál”, akkor nagyon is van értelme a fact check-nek;

„Nem értek egyet azokkal, akik szerint - nem tudom én, olvastam most ilyen véleményeket – Schiffer András, talán Hont András is utalt erre, hogy »nehogy már más mondja meg, hogy mi a tény«, vagy »ne legyenek már ilyen emberek, akik megmondják, hogy mi a tény és mi a nem tény«. Szóval szerintem az ilyen oldalakra szükség van.”

Hargitai Miklós szerint is nagyon hasznos munkát végeznek a tényellenőr oldalak, hatékonyságukat mégis megkérdőjelezi;

„Itt két probléma van, ami nagyon erősen csökkenti a hatékonyságot. Az egyik, hogy az átlag olvasó nem feltétlenül tud különbséget tenni a sajtó és nem sajtó között. Főleg egy olyan világban, ahol a hír fő terjedésének a legfőbb forrása a Facebook és ott ugyan olyan eséllyel pályázik egy Népszava cikk, mint egy tényleg egyértelmű párt blogról megosztott bármi. (...) A másik magyar sajátosság, hogy a sajtónak az a része amelyik egyébként súlyt helyez arra, hogy ellenőrizze a tényeket, az anyagilag sokkal szerényebb eszközökkel van ellátva, és ahol meg bőven lennének eszközök, ott meg egyáltalán nem számít a tényeknek az ellenőrzése.”

Hasonló véleményt fogalmazott meg a legtöbb újságíró. A portugál kollégákhoz hasonlóan sokan panaszkodtak az anyagi források szűkösségére, ami nagyban csorbitja a szerkesztőségek mozgásterét. Egyik általam megkérdezett médium se tud saját tényellenőrt foglalkoztatni, igaz, Leonídio Paulo Ferreira elmondta, a Diário de Notícias 2020-ban egy project keretében alkalmazott egy saját fact-checkert, de a külső forrás nélkül ők sem engedhették volna meg a külön erre szakosodott újságíró fizetését. A magyar újságírók közül Lukács Csaba, a Magyar Hang lapigazgatója is erőforráshiánnyal magyarázta a belső-tényellenőrök hiányát;

„Ez a nagy kihívás a 21. században. Nekünk sajnos nincs arra anyagi forrásunk, hogy egy külön osztályt fenntartsunk ellenőrizni. Tehát itt mindig az újságíró józanságára és óvatosságára és ösztöneire hagyatkozunk.”

Serdült Viktória, a HVG díjnyertes újságírója is szkeptikus volt, szerinte a belső-tényellenőrzés hiánya miatt még fontosabbnak ítélte a fact-checking oldalak működését.

„(...) egyszerűen nincs akkora kapacitásuk, hogy azt a mennyiségű álhírt, ami megjelenik mondjuk a közösségi médiában vagy bármilyen felületen, ellenőrizni tudják. Tehát, hogy a nagyobb dolgokat megpróbálják felgöngyölíteni, és ez tök jó, de hogy emellett rengeteg olyan kisebb dolog van, amire nincsen energiájuk.”

A portugál újságírók egyhangúan hasznosnak ítélték a tényellenőrök munkáját, abban azonban ők is egyetértettek, hogy sajnos erőforrások híján nem tudnak tökéletes hatékonysággal működni a fact-checker oldalak. Portugáliában több tényellenőrző műhely is dolgozik a dezinformáció

visszaszorításán, ráadásul sokkal korábban indultak el, mint a Lakmusz, szóval eléréseik magasabbak a magyar oldalénál. Ennek ellenére mindkét névtelenséget kérő portugál újságíró azon az állásponton volt, nem jut el sem a Polígrafo, sem az Observador elég emberhez. Szerintük ez többek között a cikkek hosszával magyarázható, korunk médiafogyasztási szokásai nem kedveznek a fact-checking, vagy tényfeltáró cikkeknek.

A dezinformációra nyújtható megoldást szinte mindegyik szakember – portugál és magyar egyaránt – a „minőségi”, „tradicionális” újságírás szabályaihoz való visszatérésben, valamint a médiaműveltség terjesztésében látja. Azzal a különbséggel, hogy a magyar újságírók mind a „másik oldal” fejlődését szorgalmazta. Többen éppen ezért látják kilátástalannak ezt a küzdelmet, mert ahogy ők fogalmazznak „nem tudnak hatással lenni más szerkesztőségek” munkájára.

A magyar független média képviselői hasonló védekezési módszereket soroltak fel, mint a portugál kollégák, melyekkel biztosítani tudják a magas színvonalú újságírást. Ahogy Leonídio Paulo Ferreira fogalmazott;

„A szerkesztőségben ezt [tényellenőrzés] hagyományosabb módon próbáljuk megoldani. Erre van egy szabályunk. Például nem közöljük valakinek a halálhírét két független forrás nélkül. Még akkor sem, ha az egyik forrás egy nagy portugál média. Két különböző forrásra van szükség. (...) Nem hivatalosan mi is végzünk tényellenőrzést, vagyis nem az információ ellenőrzésének új módjaként, de igyekszünk nagyon konzervatívak lenni a forrásainkkal kapcsolatban.”

4. Kérdőívek

Kutatásom második részeként azt szerettem volna felmérni, hogy a Lakmusz egyik potenciális célközönsége mennyire jártas a dezinformáció, illetve tényellenőrzés kérdéskörében. A célcsoportot igyekeztem szűkre venni, olyan, a média iránt érdeklődő fiatalokat kérdeztem meg, aki az általános érdeklődés mellett semmilyen média vagy újságírás irányú szaktudással nem rendelkezik. Tehát a válaszadóim az én hipotézisem szerint az átlagosnál tudatosabb médiafogyasztók, de nem tanultak még a médiáról egyetemi szinten, illetve még nincs szakmai tapasztalatuk újságíróként, vagy más médiaszakemberként.

Ehhez egy általános médiafogyasztási szokásokról, dezinformációról és fact check-ről szóló kérdőívet tölttettem ki az ELTE BTK elsős Kommunikáció- és Médiatudomány szakos hallgatóival. A felvételt nyert 126 hallgatóból 104 töltötte ki a kérdőívet, ami természetesen így sem számít semmilyen szempontból reprezentatívnak viszont majdnem teljes képet ad egy évfolyam elképzeléseiről. Portugál hallgatókkal nem tölttettem ki hasonló kérdőívet, ellenben

néhány hasonló jellegű kérdést feltettem a fókuszcsoportban résztvevő hallgatóknak, ami természetesen egy sokkal kisebb minta, de érdekes összehasonlítási alappal szolgálhat.

Emellett, a Digital News Report 2022-es jelentés (Digital News Report 2022) elkészítésében résztvevő portugál kollégák rendelkezésemre bocsátották a munkájuk alapját képező nyers adatokat, melyekből így a saját korcsoportom szerinti eredményeket tudtam felhasználni. Ez szintén nem tökéletes összehasonlítási alap, hiszen az én válaszadóim kiválasztásakor fontos szempont volt a média iránti fokozott érdeklődésük, mégis további releváns képed ad a két ország fiataljainak eltérő percepcióiról.

4.1. A hallgatók médiafogyasztási szokásai

A kérdőívem válaszadóinak elsőként általános demográfiai, illetve médiafogyasztási szokásokkal kapcsolatos kérdésekre kellett választ adniuk. A kérdőív kitöltésében résztvevő hallgatók közül 48-an a fővárosban élnek, míg 16 fő nagyvárosból, 22-en kisvárosból, 18-an pedig községből érkeztek az egyetemre. További részletek a függelékben az 1. ábrán láthatók.

Az ELTE Médiára felvételt nyert hallgatók többsége rendszeres médiafogyasztó, 64,4 %-uk naponta, 19,2 %-uk pedig legalább heti 3-4 alkalommal fogyaszt közéleti híreket. Ez megerősíti a hipotézisemet, mely szerint a válaszadóim többsége valamennyire tudatos hírfogyasztónak számít, legalábbis érdeklődik a hírek világa iránt. A lakóhely mérete alapján látható egy minimális csökkenés a rendszerességben, de ennek mértéke elhanyagolhatónak tűnik. Az összesített válaszok a függelék 2. ábráján láthatók.

A válaszadók túlnyomó többsége (66,3%) a közösségi média felületéről tájékozódik a közéleti hírekről, míg 28,8 %-uk valamilyen online újságot szokott a leggyakrabban olvasni. A függelékben található 3. ábra illusztrálja a válaszokat.

A DNR 2022 jelentése alapján a portugál fiatalok legnagyobb arányban (18%) online magazinokból vagy hírportálokból tájékozódnak. A második legkedveltebb hírforrásnak (16%) a közösségi média oldalak számítanak. Ezzel szemben a DNR jelentésében a 18-24 év közötti magyar fiatalok 49,15 %-a használja a közösségi médiát elsődleges hírforrásának, 16,38 %-uk pedig főként a televízióban nézi a híreket. A portugál hallgatókkal készített fókuszcsoport-beszélgetések során többen rámutattak, hogy szerintük lényegesen több álhír terjed a közösségi hálón, mint a tradicionális hírmédiában. Úgy vélem, ez lehet az egyik oka a két ország közötti különbségnek.

Nagyon alacsony azoknak a hallgatóknak a száma, akik időnként (5) vagy rendszeresen (2) szoktak fizetni online hírekért. Itt azonban mindenképpen meg kell jegyeznem, a válaszadók

többsége 18-19 éves fiatal, akik feltehetően még nem rendelkeznek stabil önálló keresettel, ezért ez az eredmény egyáltalán nem meglepő. Az eredményeket a 4. ábra illusztrálja.

A DNR 2022 jelentése alapján a 18-24 éves magyar fiatalok 15,25 %a fizet online hírekért, ez a portugálok esetében magasabb, 23,53 % (Digital News Report 2022).

4.2. Mennyire problémás az álhír?

A továbbiakban a magyar hírek megbízhatóságáról, az álhírek magyar társadalomra gyakorolt hatásáról, illetve néhány specifikusabb területről kérdeztem a hallgatókat. A válaszadóknak egy 1-10 skálán kellett válaszolniuk az alábbi kérdésekre²:

1. *Általában a hírekre gondolva mennyire értesz egyet az alábbi állítással: Szerintem általában meg lehet bízni a magyar hírek többségében.*
2. *Az alábbi területeken mennyire súlyos probléma az álhírek jelenléte? - Egészségügy*
3. *Az alábbi területeken mennyire súlyos probléma az álhírek jelenléte? - Háborús hírek*
4. *Az alábbi területeken mennyire súlyos probléma az álhírek jelenléte? - Gazdaság*
5. *Az alábbi területeken mennyire súlyos probléma az álhírek jelenléte? - Politika*
6. *Az alábbi területeken mennyire súlyos probléma az álhírek jelenléte? - Általában a tudomány területén*
7. *Szerinted mennyire jelentős az álhírek társadalmi hatása?*
8. *Mennyire tartod hasznosnak a tényellenőrző oldalak munkáját?*

Az első kérdésre adott válaszként a többnyire online újságokat fogyasztó hallgatók általában megbízhatóbbnak értékelték a magyar híreket (4,7) a főként közösségi médiából tájékozódó társaiknál (4,13). A községből érkező hallgatók esetében volt a legmagasabb az átlag (4,77), a fővárosiaké pedig a legalacsonyabb (4,16). De az elmondható, hogy a magyar hírekkel szembeni bizalom általánosságban nagyon alacsony (4,35). Az 1-10 skálán 4-t mondtak a legtöbben (25 fő), de véleményem szerint az is beszédes, hogy a 9-es vagy a 10-es számot senki sem választotta. Ezzel összhangban áll az Ipsos Global Trustworthiness 2022 jelentése, mely szerint Magyarországon az újságírók a 3. legmegbízhatatlanabb (Ipsos 2022).

A magyar válaszadók a tényellenőrök hatékonyságát 1-10 skálán 7,43-ra értékelték. A Zöldi Blankával készített interjú során rákérdeztem a hatékonyság fokmérőire a Lakmusz esetében, ám a kérdőívben nem részleteztem ezeket. A főként online híreket fogyasztók hasznosabbnak ítélték a fact checker-ek tevékenységét (7,53) a leginkább közösségi médiából tájékozódó társaiknál (6,59). Figyelemre méltó, hogy míg a fővárosi és nagyvárosi hallgatók válaszai alapján ez a hatékonyság nem éri el a 7,3-at, a kisebb településekről érkező médiaszakosok 8 feletti átlagot adtak meg válaszukban.

² A válaszok alapján átlagot számoltam két tizedesjegyre felkerekítve.

Érdekesség, hogy a kisvárosban élők tartották a leginkább problematikusnak az álhíreket (8,77) továbbá ez a csoport volt, amelyik a leghasznosabbnak ítélte a tényellenőrök munkáját (8,3). Hasonlóan érdekes, hogy a hallgatók lakóhely szerinti bontása alapján fordított arányosság mutatható ki az álhírek problematikuságának vélt mértéke, illetve a fact checker-ek vélt hatékonysága között. Leggyakrabban használt forrás tekintetében nem figyelhető meg jelentős különbség a hírek megbízhatóságnak megítélésében.

A válaszadók 1-10 skálán 8,55-re ítélték az álhírek társadalomra gyakorolt hatását. A kérdőíven szereplő specifikus listából a politika területén tartják a legsúlyosabb problémának a hallgatók az álhírek jelenlétét, ennek átlaga 9,12. Ezt követi nem sokkal lemaradva a háború témaköre (8,46). Legkevesbé a tudományt általában érintő álhíreket gondolták problematikusnak (6,16). Azonban itt hozzá kell tennem, nem tudom, mennyire választották szét a hallgatók az áltudományok jelenségét az egészségügyet érintő álhírektől, mely 7,64 pontot kapott átlagban.

Ugyanígy egy 1-10 skálán a portugál hallgatók átlagban csak 4,83-t mondtak az álhírek társadalomra gyakorolt negatív hatására. Véleményüket azzal magyarázták, hogy az országban leginkább csak a közösségi médiában terjednek a fake news-ok, vagyis lényegesen kevesebb embert érnek el. Erről részletesebben a fókuszcsoport-beszélgetésekről szóló fejezetben írok.

4.3. Tényellenőrző oldalak ismerete

Az International Fact Checking Network (IFCN) rövidítését a 104 hallgatóból csupán 13 ismerte. Azt sajnos nem tudtam kiszűrni, hogy a válaszadók közül hányan kerestek rá a megoldásra kitöltés közben. A Bellingcat logóját egy hallgató sem ismerte fel, ellenben a Lakmusz logójának kérdésére 13 helyes megfejtés is érkezett. Ez ugyan kevesebb, mint az oldalt bevallásuk szerint ismerők száma.

A kérdésre „Találkoztál már magyar tényellenőrző oldallal?” legnagyobb arányban nemleges válasz érkezett (85 válasz), de kaptam néhány érdekes alternatívát, köztük olyanokat is melyek az én kutatási tervemben sem szerepeltek, igaz, ezeknek nagy része inkább figyelemfelhívással és edukációval foglalkozó projekt. Ilyen válasz volt a „Mkkp fake news alert programkód”, illetve „konkrét oldallal, ami csak ezzel foglalkozik nem, de egyes hírportálokon vannak cikkek, ahol pontokban leírják mikre érdemes figyelni egy adott témában, hogy hiteles információhoz jussunk és elkerüljük a fake news-t”. A Telex Ellenőrző munkáját egyébként két hallgató is megjegyezte.

A kérdésekre, hogy ki mennyire ismeri a Lakmusz, Urban Legends, Ténykérdés és Bellingcat oldalakat, lehangoló válaszok születtek. Legnagyobb arányban az Urban Legends oldalát

ismerték a hallgatók, 59,6 %-uk hallott már róla, sőt hárman rendszeres olvasónak vallották magukat. Részletek a függelékben az 6. ábrán láthatók.

A kutatásom fókuszában álló Lakmuszt mindössze a hallgatók 28,8 %-a, vagyis 26 fő ismerte, közülük viszont 12-en már olvastak az oldalon debunk-ot, 1 válaszadó pedig rendszeres olvasója a fact check oldalnak. Az eredmények a függelék 6. ábráján megtekinthetők. Továbbá, a Ténykérdés, valamint a Bellingcat oldalakra vonatkozó kérdésre kapott válaszok a 8. és 9. ábrán láthatók.

Egyáltalán nem meglepő módon szoros összefüggés van a közéleti hírek fogyasztásának rendszeressége, valamint az általam vizsgált tényellenőrző oldalak ismeretével. Ez megerősíti a hipotézisemet, miszerint egyelőre sajnos a tudatosabb médiafogyasztókhoz jut csak el a fact check oldalak munkája. A kérdőívhez tartozó összes ábra megtalálható a függelékben.

5. Fókuszcsoport-beszélgetés

A módszertanom harmadik ága a médiaszakos hallgatókkal készített csoportos interjúk. A négy magyar és három portugál beszélgetés médiaszakos hallgatók imaginációját akarja feltérképezni, hogy ők hogyan tudják elhelyezni a tényellenőrzést a saját médiaképükben, milyen elvárásaik, illetve milyen jobbító javaslataik vannak. Az eredményeket a függelékben található ábrákkal is szeretném illusztrálni.

A csoportok kialakításában a résztvevők életkorát, illetve a fact check-kel kapcsolatos előzetes tudásukat vettem alapul, igyekeztem korban, képzésszintben, valamint tudásban homogén csoportokat szervezni. A magyarországi résztvevők az ELTE, valamint a BME média képzésének alap- és mesterszakos hallgatói. Az első magyar csoportba (MCS1) öt másodéves hallgatót választottam, akik saját bevallásuk szerint „nem sok előismerettel rendelkeznek a tényellenőrzéssel kapcsolatban”. Ezt a beszélgetést ellenpontozza a negyedik interjú (MCS4), melynek 3 mesterszakos, illetve 2 végzős alapszakos tagja volt. Közülük egy kivételével mindenki dolgozott, vagy jelenleg is dolgozik valamilyen újságnál tartalomgyártóként, vagyis újságíró gyakornokként vagy szerkesztőként, továbbá ők képviselték azt a csoportot, akik már olvastak, illetve rendszeresen olvasnak fact check cikkeket. A másik két csoportban (MCS2 és MCS3) olyan hallgatók osztották meg a gondolataikat, aki saját bevallásuk szerint „tudják mit jelent a fact check kifejezés, de nem szoktak debunk-okat olvasni”.

A portugál fókuszcsoportok esetében 12 hallgatót sikerült beosztanom szintén képzési szint és tudás szerinti homogén csoportokba. A liszaboni Iscte-Instituto Universitário de Lisboa média mesterszakos, illetve újságírás posztgraduális képzésen résztvevő hallgatói jelentkeztek, a

diákok toborzása azonban a vártnál lényegesen nehezebb volt. Több hónapon keresztül igyekeztem megszervezni a 3 beszélgetést, melyek végül kevesebb hallgató részvételével készültek el. A három csoport közül az elsőben (PG1) olyan mesterszakos hallgatók osztották meg a véleményüket, akik rendszeresen olvassák a portugál tényellenőrző oldal, a Polígrafo cikkeit. A második csoport (PG2) tagjai mind ismerték a fact check oldalt, ám még egy cikket sem olvastak róla. A harmadik fókuszcsoportot (PG3) alkotó mesteres és posztgraduális hallgatók nem rendszeresen ugyan, de olvassák a Polígrafo debunk-jait. Olyan portugál hallgató nem volt, aki nem ismerte volna az oldalt. Ez egyrészt magyarázható azzal, hogy a Polígrafo sokkal régebb óta működik, mint a Lakmusz, másrészt a portugál médiában nagyon gyakran használják az oldal debunk-jait mint minőségbiztosítást egy hír hitelességehez.

A hét csoport mindegyikével összesen kilenc feladaton keresztül igyekeztem körbejárni magának a fake news-nak a lehetséges meghatározásait, formáit, az álhírekre adható válaszokat, megoldásokat, a tényellenőrző oldalak használhatóságáról, illetve olvasóközönségéről kialakított percepciókat, továbbá sokkal specifikusabban a magyar Lakmusz, valamint a portugál Polígrafo oldalak fejlesztésére, javítására irányuló lehetőségeket. A csoportoknak érveléssel, valamint szavazással kellett konszenzusra jutniuk, én sem a fact check, sem a fake news definíciójának ismertetésével nem befolyásoltam a munkájukat, ezeket ők magunk alkották meg.

Az első feladat során a résztvevőknek a közelmúlt álhíreit, fake news botrányait, vagy híres eseteit kellett felidézniük. Erre épült a második feladat, melynek keretében a fókuszcsoportok által összeszedett álhíreseteket kellett csoportosítaniuk, saját kritériumrendszer alapján, majd a harmadik feladat során ezekre a meghatározott csoportokban felvetett álhírekre kerestek közösen megoldást.

A negyedik közös tevékenység előtt a hallgatóknak 15 perc állt rendelkezésükre, mely alatt tanulmányozhatták a Lakmusz, valamint a Polígrafo oldalát. A rövid tanulmányozás után a hallgatók saját szubjektív szempontjaik alapján összegyűjtötték a két tényellenőrző oldal pozitív és negatív jellemzőit.

Az ötödik feladat során a csoportok közösen megalkották a Lakmusz és a Polígrafo „átlagolvasóját”. A tevékenység során több irányító kérdést is feltettem a résztvevőknek, hogy mindegyik fókuszcsoport legalább megközelítőleg hasonló attribútumokról döntsön, de minden esetben nagyon speciális, szubjektív jellemzők is előkerültek, melyek az adott csapat megítélése szerint számítottak fontosnak.

A hatodik tevékenység során mindegyik résztvevőnek le kellett írnia, hogy szerintem mi az a három legjobb dolog az általa – többnyire azért felületesen – megismert tényellenőrző oldalban. A hallgatóknak öt perc állt rendelkezésére a három jellemző leírásában, majd, hetedik feladatként egyesével körbementünk a csoport tagjain és mindenkinek ki kellett választania az általa legfontosabbnak tartott pozitív attribútumot, és a meg kellett indokolnia a többiek előtt.

A két utolsó feladat során az oldalak működésével, újságírással gyakorolt hatásával, valamint a Lakmusz finanszírozásával kapcsolatos kérdésekre válaszoltak a résztvevők. A portugál résztvevők esetében inkább az általános nemzeti tapasztalataikra voltam kíváncsi.

5.1. Álhír példák

A négy magyar csoport összesen 48 álhír példát gyűjtött össze, míg a portugál hallgatók 24 témát vagy esetet soroltak fel. A nagyon konkrét álhíresetek között viszonylag kevés átfedést lehet felfedezni.

A magyarok esetében az általánosságban felhozott példák, melyek inkább vitatott témaköröket, vagy a fake newsnak tág teret adó területek – mint például a covid, valamint az orosz-ukrán háború – majdnem mindegyik csoportnál előkerült, ám a konkrét példák eltérőek voltak. Egyetlen ismétlődés található a 4 csoport munkájában, MCS4 és MCS2 példái között is szerepel a „Putyin bejelenti, hogy vége a háborúnak” eset. A portugál csoportok esetében csak a koronavírus járvánnyal kapcsolatos hírek jelentették a közös pontot.

5.2. Fake news értelmezés – avagy „én nem tudom, hogy ez annak számít-e...”:

A fake news pontos definiálása érdekes és igen termékeny elméleti kérdéseket vetett fel mindegyik magyar csoportnál, hogy pontosan mi is tartozik bele az álhír fogalmába. Az első feladat során minden társaságnál elhangzott az „én nem tudom, hogy ez annak számít-e, de...” felvezetés.

A magyar csoportok példái között felmerült kérdésként továbbá, hogy a hoax-ok és összeesküvés-elméletek helyet kaphatnak-e az álhíresetek között. Míg MCS4 kifejezetten sok összeesküvés-elméletet sorolt fel, MCS2 résztvevői azt szavazták meg, hogy sem e két kategória esetei, sem a jövőt érintő jóslatok nem számítanak fake news-nak. MCS4 a vallásokat érintő kérdéseket zárta ki szavazással. A portugál hallgatóknál ezzel szemben sokkal nagyobb volt a konszenzus, alig került sor szavazásra. Viszont az ő esetükben is elhangzott párszor a bizonytalan „ez szerintetek számít?” kezdés.

MCS3 résztvevői között felmerült, hogy egy hamis, clickbait cím fake news-nak számít-e. A csoport egyik tagja példaként hozott egy cikket, melynek címe szerint „Orbán Viktor

szívinfarktust kapott”. A cikkből ugyan kiderült, hogy ez nem igaz, a csoport viszont úgy döntött, a példa álhírnek számít, mivel a cím és headline szándékosan megtévesztő volt. Ezt a hallgatók különösen problémásnak találták, mivel szerintük a magyar olvasók nagy része amúgy is a hír megnyitása nélkül csak címek és rövid összefoglalók alapján tájékozódik. Ezt a jelenséget PG1 és PG3 is kiemelte, illetve, ahogy korábban már írtam, PG3 résztvevői hosszan beszéltek a „pink magazine”-ok káros szenzációhajhász jellegéről. Ők is egyértelműen a fake news kategóriába sorolták ezeket a cikkeket, mert véleményük szerint „az eladási számok növelése érdekében szándékosan megtévesztik a figyelmetlen olvasókat”.

Szintén az MCS3 csoportnál merült fel az is kérdésként, hogy álhírnek számít-e a „fakenewsozás”, vagyis egy újságíró, vagy médium fake news-nak titulálása, ahogy erről az újságírók is beszéltek. Szavazás alapján viszont eldőlt, a hallgatók szerint egy újságíró vagy hírportál ilyen jellegű leminősítése nem álhír, csupán egy negatív vélemény, kritika az adott politikus részéről. Azonban a résztvevők álláspontja szerint az már fake news, ha ezt a negatív „véleményt” egy másik médium tényként közli le.

Egyik magyar csoport se választotta szét a téves információkat a dezinformációtól. Sőt, MCS3 által felvetett „ELTE Média fake news botrány” példája konkrétan egy újságírói tévedés a megtévesztés bármiféle szándéka nélkül.

A portugál fókuszcsoportok eltérően vélekedtek a közlő személynek szerepéről. PG1 és PG2 példái között szerepelnek politikusok hamis kijelentései – André Ventura, szélsőjobboldali politikus menekültekkel kapcsolatos kinyilatkoztatásai, illetve António Costa miniszterelnök szociális juttatásokhoz kötődő ígéretei – PG3 azonban egyhangúlag amellett döntött, hogy csak a médiában leközlött hírek számítanak ebben az esetben fake newsnak, politikai szereplők kijelentései nem.

Megjelent dilemmaként továbbá, hogy a közlő személye mennyiben befolyásolja egy információ álhírnek minősítését. MCS4 tagjai meghatározása alapján híreket újságírók tesznek közzé, vagyis álhírek az újságíróktól származnak. Magánszemélyek, közszereplők által közzétett hamis állítások csak hazugságok vagy rágalmazások. A fogalom meghatározását viszont szerintük sem befolyásolja az adott információ elérése. A hamis információ fake news-nak számít, akkor is, ha csak két embert ér el, illetve akkor is, ha százezrek véleményét befolyásolja. Ez csak a hatásán változtat.

MCS2 és MCS3 példagyűjtése közben is felmerült egyes nagy befolyással rendelkező cégek greenwashing módszereinek, vagy más politikai terelések, gumicsontok megítélése. Mennyiben

számít fake newsnak, ha egy adott kellemetlen témáról egy másik megosztó eseményre irányítja a közvélemény figyelmét egy cég vagy politikus? MCS3 példájával élve „gyermekvédelminek nevezni egy törvényt”, ami más célt szolgál. A hallgatók véleménye szerint ez mind a politikában, mind a gazdasági szereplők részéről morálisan elítélhető kommunikációs stratégia, de nem számít álhírnak.

5.3. Megoldás az álhírekre

A megoldások keresése közben általános megállapítás volt mindegyik csoportnál, hogy az álhírekkel szemben tulajdonképpen nem lehet százszázalékos hatékonysággal védekezni. Különösen negatív véleménnyel voltak az összeesküvés-elméletekkel szemben érvelés eredményességéről. Ennek ellenére jó pár ötletet, lehetséges megoldást sikerült összegyűjteniük a hallgatóknak.

A beszélgetések magyar résztvevői az egyén felelősségét emelték ki elsősorban. Három csoport, MCS1, MCS2 és MCS4 hallgatói is azt javasolták megoldásként, hogy az olvasók járjanak jobban utána az adott témának, több forrásból tájékozódva. Azt azonban ők is elismerték, a jelenlegi médiafogyasztási szokások nem ebbe az irányba haladnak, sőt ők maguk sem feltétlenül követik ezeket a szabályokat. Ez megerősíti azt a feltételezést, hogy bár régóta sokak által elismertelt „csodaszer”-nek számít, még a média iránt érdeklődő, a tudatos médiafogyasztás fontosságával tisztában lévő hallgatók se követik ezt a szabályt. A portugál hallgatók is a megfelelő, megbízható hírek fogyasztásában látják az álhírekkel szembeni védekezés legfőbb lehetőségét. Ők is elismerték ugyan, ez egy hosszú, ám nagyon is szükséges tanulási folyamat része.

MCS1 hallgatói szerint gyakorlatot kell szerezni az újságolvasásban, ezáltal az egyén jobban tud majd hiteles forrásokból tájékozódni. Ez nagyban hasonlít MCS4 „józan paraszti ész” tanácsához. A csoport tagjai azt is hozzátették, nem minden fake news ellen szükséges védekezni, van amelyiket csak rendeltetésszerűen kell használni.

„Ezeknek a funkciója legjobb esetben is egy poén. Legalábbis úgy állapítottuk meg. (...) nem is kell ellene védekezni, hanem funkció alapján használjuk és nevetünk rajta. És nem hisszük el. Szóval szerintem a legjobb védekezés, hogy a funkciójuk alapján dolgozunk vele.” (MCS4)

PG1, valamint PG2 egy-egy résztvevője is megjegyezte, neki mint médiaszakos hallgatónak saját felelőssége van a családja, barátai, közvetlen környezete segítségével, mivel neki már megvannak az eszközei a „jó források” megtalálásához.

MCS2 résztvevői is a hitelesebb források, valamint a hitelesnek tartott nemzetközi szervezetek közleményeinek használatát javasolták, ám azt ők is elismerték, ez nem tud hatékonyan

működni az összeesküvés-elméletekkel szemben, hiszen a konteók hitvilágának, felépítésének általában része ezeknek a hivatalos szervezeteknek a megtévesztő szerepe.

A hivatalos, megbízható források használata mindegyik portugál csoportnál felmerült lehetséges megoldásként. Azzal a különbséggel, hogy ők a közszolgálati csatornákat is az abszolút megbízható források közé sorolták. Ahogy a kérdőív eredményeivel kapcsolatos fejezetben kifejtetem, a médiával szembeni általános bizalom Portugáliában sokkal magasabb, mint Magyarországon.

Felmerült lehetséges megoldásként a tényellenőrzés is – MCS2, MCS3 és PG1 csoportoknál – de ebben a kérdésben a hallgatók véleménye korrelál a szakirodalommal, vagyis, hogy a tényellenőrzés önmagában nem nyújt megfelelő választ (Borel 2017) a dezinformáció okozta károkra. Ennek ellenére a megoldás lehetséges részeként tekintettek rá.

MCS3 volt az egyetlen csoport, aki nem csak hírfogyasztói irányból közelítette meg a kérdést. Ők egy alapvető minőségjavítást szorgalmaztak az újságírószakma részéről. Ez ugyan csak a téves információk problémájára nyújtana megoldást, a szándékosan terjesztett álhíreket alaposabb újságírói munkával sem lehet majd kiszűrni. Erre tették azt a javaslatot, miszerint járhatna nagyobb következményekkel az álhír terjesztés, végrehajtó hatalmat azonban nem tudtak kijelölni, nem sikerült olyan szervet elképzelni, amely alkalmas lenne akárcsak pénzbüntetések kiszabására.

Megoldásként említette továbbá ez a csoport az újságok minőségi besorolását, vagyis egy megbízhatósági kritériumrendszer felállítását, mely segítségével aztán „pecsétek” vagy „címkék” alapján lehet értékelni az egyes médiumokat. Az ötlet nagyon hasonló a Sally Lehrman által vezetett The Trust Project-hez (Ginzo 2022). Abban azonban itt sem sikerült megegyezni, milyen szerv lenne alkalmas ennek a kritériumrendszernek a meghatározására, illetve a médiumok értékelésére. Felmerült továbbá problémaként, hogy ez a „pecsétrendszer” nem alkalmas a különböző közösségi média- vagy videómegosztó oldalakon megjelent tartalmak értékelésére, besorolására.

Számomra meglepő módon, a portugál hallgatók szerint az ő mainstream médiájuk már most nagyon hatékonyan kerüli a dezinformációkat. PG3 tagjai hosszan kifejtették nekem mekkora presztízsveszteséggel járna egy nagy nemzeti csatorna számára, ha téves információt közölnének, akár szándékolatlanul. PG2 tagjai pedig arra tértek ki, hogy a portugál szakma önellenőrző funkciója elég erősen működik, komoly következményekkel jár, ha valaki ilyen jellegű hibát követ el. Ők hozták fel az „Oroszország megtámadta Lengyelországot” példát is,

melynél többször kihangsúlyozták, hogy ilyen esetben nagyon nehéz gyorsan megbízható információt kapni és a legtöbb hivatalos forrás azt hangoztatta, hogy orosz rakéta csapódott be lengyel területre. Ám, a hallgatók elmondása szerint részletek tisztázódása után mindegyik nagy médium korrigált, elismerve, hogy hibázott.

Egyik csoport sem említette a lehetséges megoldások között a nagy technológiai cégek vagy közösségi média oldalak – Google, Meta – szabályainak, felhasználásának szigorítását, sem állami, sem vállalati szinten, noha számos ilyen lehetőséggel lehetne fejleszteni a jelenlegi információs közeget. Ez a portugálok részéről különösen meglepő, hiszen mindegyik csoport szerint a közösségi oldalakon terjed a legtöbb álhír az országban. Eli Pariser az amerikai választások után létrehozott egy nyilvános Google dokumentumot civilek segítségét kérve a dezinformáció elleni ötletek gyűjtésében. Csupán néhány hét alatt a dokumentum több mint 150 oldal hosszú lett több mint 50 résztvevő közreműködésének köszönhetően. Media ReDesign: The New Realities (Pariser 2016) számos megfontolandó ötletet tartalmaz a fake news elleni küzdelemhez, többségük technológiai megoldást szorgalmaz.

A hallgatók beszélgetései során nem esett szó emellett se állami, sem más lehetséges nemzetközi szabályozásról sem. Abban viszont kivétel nélkül mindegyik csoport – magyar, portugál egyaránt - konszenzusra jutott, hogy az oktatás egy lehetséges megoldása az álhírek jelentette veszély ellen. Részleteket ugyan egyik fókuszcsoport se fejtette ki, de mindegyik társaság megegyezett abban, hogy hosszútávon az tud megoldást nyújtani, ha a társadalom tagjai már fiatal korban megismerkednek az álhír fogalmával, különböző fajtáival, valamint a pontos tájékozódás és tudatos médiahasználat fontosságával. Az ISCTE hallgatói emellett az idősebb generáció hírek, illetve közösségi média biztonságos fogyasztásával való megismertetését szorgalmazta. A megoldásokat az x-y ábrák illusztrálják.

Az álhírekkel foglalkozó szakirodalom is kiemelet figyelmet fordít az oktatás fontosságára a dezinformáció elleni küzdelemben. Számos példa mutatja ennek fontosságát (McGrew et al 2017), illetve sikerességét (Susman-Peña – Vogt 2017). Nem szabad azonban abba a hibába esni, hogy „oktatás” címén a diákok, vagy bármilyen olvasó szemére vetjük tévedéseiket és közöljük velük, milyen rosszak a hírfogyasztási szokásaik, hiszen ez kifejezetten kontraproduktív lehet. Az álhírekkel szemben azok a kezdeményezések bizonyultak sikeresnek, melyek bevonták a fiatalokat a fact-checking munkába (Wardle – Derkhshan 2017). Például a Mike Caulfield által indított The Digital Polarization Initiative (Caulfield 2016), melynek köszönhetően a diákok maguk is láthatják a munkájuk gyümölcsét.

A Lakmusz főszerkesztője, Zöldi Blanka a vele készített interjú során kitért a tényellenőrző oldal további fejlődési lehetőségeire, melyekkel a fact check második-, vagy harmadik generációjába (Vissers 2020) lépnének.

Ugyanakkor van, aki óvatosságra int a média-, illetve hírműveltséget erősítő programokkal kapcsolatban. Ahogy Danah Boyd (2017) *Did Media Literacy Backfire* című tanulmányában rámutat, a hírműveltség a médiával szembeni bizalmatlansággá, valamint a hiedelmeket megerősítő szelektív tájékozódáshoz vezethet. A médiabizalmatlanságra a későbbiekben is kitérek majd.

5.4. A Lakmusz és a Polígrafo hallgatói megítélése:

A négy magyar csoport hallgatói közül többen is voltak, akik a fókuszcsoport-beszélgetés alkalmával találkoztak először a Lakmusszal, bár igyekeztem a lehetőségekhez mérten minél több időt biztosítani az oldal tanulmányozására, voltak, akik csak felületesen tudták megismerni azt. A témában legkevésbé jártas MCS1 mélyedt el leginkább a Lakmusz cikkeiben. Nem csupán a módszertant, de több debunk-ot is elolvastak elejétől a végéig. A portugál hallgatók közül senki sem kereste meg a Polígrafo módszertanát.

A csoportok sok hasonló pozitív jellemzőt soroltak fel. MCS1 és MCS2 hallgatói is nagyon pozitívnak találták, hogy a Lakmusz újságírói minden forráshoz pontos linket adnak. Szerintük ez erősíti a hitelességet, illetve problémásnak ítélték, hogy ez nem egy minden médium számára egyértelmű újságírói gyakorlat.

Majdnem mindegyik csoport jónak találta a témák széles választékát, valamint, hogy a Lakmuszhoz és a Polígrafo-hoz is több különböző felület, közösségi média oldal is tartozik. Szerintük ez több olvasó számára is hozzáférhetővé és érdekessé teszi a tényellenőrző oldalt. A portugál résztvevők külön kiemelték, hogy a legtöbbször nem is közvetlenül a Polígrafo oldaláról értesülnek egy debunk-ról, hanem a tényellenőrökkel kapcsolatban álló más tévé csatorna, podcastek összefoglalóiból. Szerintük nagyon pozitív, hogy ezáltal a „lusta”, vagyis a hírek iránt annyira nem érdeklődő olvasókhoz is eljutnak a téves információk cáfolatai.

Kiemelték emellett a leíró címeket és a hírek igazságtartalmának mértékét jelölő ábrákat. A három csoport egyhangúlag pozitívan értékelték a címeket, melyekből azonnal lehet tudni, hogy az adott hír igaz vagy hamis. PG1 ehhez hozzátette, így könnyebb is megosztani bármilyen felületen, alkalmazkodik a jelenlegi médiafogyasztási szokásokhoz, hiszen számukra is általános tapasztalat, hogy az ember többsége nem nyitja meg a cikket, csak a cím, valamint headline alapján tájékozódik. MCS4 és MCS3 ezzel szemben a negatívumok közé sorolta a

szerintük túlzottan leíró címeket, mivel azok a meglátásuk szerint nem motiválják az olvasókat az adott cikk elolvasására.

Majdnem mindegyik csoport pozitívumként nevezte meg az edukatív, oktató tartalmakat, külön kiemelve az oktatóvideókat, melyekkel „segítenek a tudatosabb hírfogyasztásban”.

Különböző véleménnyel voltak azonban a magyar hallgatók a Lakmusz megjelenéséről. Mindegyik csoportban akad olyanok, akik a pozitív jellemzők között említették az oldal átlátható, igényes, letisztult designját. Ezzel szemben majdnem mindegyik csoportban volt olyan hallgató, aki inkább kritikát fogalmazott meg a Lakmusz arculatát illetően, mert az „snassz, gyenge külsőleg”, „csúnya a sárga kiemelés”, vagy csak simán „nagyon csúnya”.

A portugál csoportok szerint a Polígrafo nyitóoldala egy kicsit túlzsúfolt, nehéz rajta eligazodni. Bár a címkék alapján, valamint a jól működő keresőfelülettel könnyen meglehet találni az olvasó számára érdekes témát, több hallgató szerint is túl sok információ árasztja el az olvasót a kezdőoldalon, ami egy tapasztalatlanabb hírfogyasztó számára zavaró lehet. PG1 csoportban volt az egyetlen hallgató, aki telefonon is megnyitotta a felületet. A csoport benyomásai szerint a Polígrafo telefonos felülete sokkal fogyasztóbarátabb.

A grafikától eltekintve, MCS1 és MCS4 tagjai közül is többen jónak találták, hogy könnyű az oldalon navigálni a címkézésnek köszönhetően, illetve jól működik a kereső, melyben dátum és téma szerint is lehet szűrni a megjelent cikkeket. A könnyű navigálásra a portugál hallgatók is kitértek, pozitívumként említették továbbá, hogy a témák széles választéka között válogathatnak az olvasók.

MCS4, valamint MCS3 kiemelkedően jónak ítélte a módszertanban is megtalálható transzparenciát, illetve a Lakmusz működési elvét (Lakmusz 2022d);

„Cikkeink megírása során a lehető legnagyobb gondossággal járunk el, azonban előfordulhat, hogy hibázunk. Amennyiben egy cikket utólag javítunk, azt transzparens módon jelezzük. Ha a cikk lényegi állításait nem befolyásoló hibáról van szó, azt a cikk szövegében és a cikkünk végén tüntetjük fel, jelölve a cikk módosításának pontos időpontját.”

PG1 hallgatói a pozitívumok között sorolták fel, hogy a Polígrafo mindegyik debunk-jánál feltünteti az újságírót. Szerintük ez hitelességet kölcsönöz az oldalnak, ellenőrizhetővé tesz azt.

MCS3, MCS4, illetve az összes portugál csoport tagjai közül többeknek is felkerült a három legpozitívabb attribútum listájára a két tényellenőrző oldal pusztta létezése. A két csoport szerint a Lakmusz és a Polígrafo munkatársai nagyon fontos munkát végeznek, a két oldal mögött álló szellemiség, illetve szándék nagyon fontos a jelenlegi médiakörnyezetben.

5.5. A tényellenőrzés zsákutcaja:

Mindegyik magyar csoport a Lakmusz oldalán közzétett módszertant tartotta a legfontosabbnak, mivel az egyfajta minőségbiztosítást jelent az olvasók számára, hogy a debunk-ok a lehető legnagyobb alapossággal készültek, pontról-pontra ellenőrizve a hamis állításokat. Ez azonban egy érdekes ellentmondásra mutat rá.

Habár a magyar diákok azt találták a legértékesebbnek a Lakmusz működésében, hogy pontról-pontra akkurátusan végig vezeti az olvasót a tényellenőrzés folyamatán, a legtöbbet megfogalmazott negatívum mégis azt volt, hogy a cikkek túl hosszúak, szárazok és a sok adat miatt nem könnyen fogyaszthatóak. A portugál hallgatók szintén ezzel szembesültek. Bár a témákat érdekesnek, a debunk-okat pedig kifejezetten hasznosnak találták, a 12 hallgatóból csupán egy mondta azt, hogy ő szívesen végig is olvasná a cikkeket, a többiek számára túl hosszúnak bizonyultak. Ez lényegében a tényellenőrzés egyik zsákutcáját mutatja be.

Jeff Jarvis (2017) szerint a fact check-eknek a manipulátort, illetve az igazság elferdítésének módszerét kell felfednie ahelyett, hogy a hamis állítást ismétli meg, mivel ez a gyakorlat kontraproduktív is lehet, hiszen tovább internalizálja a hamis üzenetet, amely leleplezésére a tényellenőr vállalkozott. Lakmusz A Lakmusz követi ugyan ezt az elvet, ám módszertanának fontos része, hogy a vizsgált állítások megerősítéséhez vagy megcáfolásához használt összes bizonyítékot az olvasó elé tárja, ezzel téve transzparenssé a munkájukat. A fókuszcsoport-beszélgetések tapasztalatai alapján viszont az a következtetés vonható le, hogy a hallgatók szerint, az átlagolvasók nem fogyasztanak ilyen hosszúságú, illetve ilyen összetett cikkeket. Sőt, a magyar hallgatók többsége nyilatkozott úgy, hogy ők maguk sem olvasnának el ilyen hosszú cikkeket, talán csak akkor, ha nagyon érdekli őket a téma. De valószínűleg akkor is megállnának az első néhány bekezdés után.

Tehát a tényellenőrzés hasonló problémával küzd, mint a tényfeltáró újságírás. A minőségi és transzparens munka elvégzéséhez feltétlenül szükséges az apró részletek akkurátus feltárása, az olvasói szokások azonban egyáltalán nem alkalmazkodnak az így elkészült cikkek hosszához, szövevényességéhez, összetettségéhez.

Továbbá, többek szerint éppen ezen attribútumok miatt nem érnek el a fact-checking oldalak az álhírek által leginkább veszélyeztetett rétegekhez, a kevésbé tudatos médiafogyasztókhoz, kevésbé edukált, média, politika, közélet iránt annyira nem érdeklődő, abban nem jártas olvasókhoz. Pedig Zöldi Blanka szerint is fontos küldetése lenne a Lakmusznak, hogy ezeket a

társadalmi rétegeket is megszólítsa. Ezt erősíti meg a magyar fókuszcsoporthoz tartozók beszélgetései során a hallgatók által felvázolt átlagolvasók jellemzése is.

5.6. A tényellenőrző oldalak átlagolvasója:

Az átlagolvasó felrajzolása során a magyar csoportok nagyon részletes, néha zavarba ejtően specifikus jellemzőkkel írták körbe az általuk elképzelt Lakmusz fogyasztót. A portugál hallgatók sokkal kevesebb saját jellemzővel álltak elő, ám az irányított kérdésekre – amik az olvasó foglalkozására, életkorára, lakhelyére, családjára, hobbjára irányultak – mind válaszoltak. Ezek pontos listája az ábrán látható, néhány fontosabb következtetést, érdekességet azonban szeretnék kiemelni.

A magyar hallgatók egybehangzó véleménye alapján mind a négy átlagolvasó – Marci, Gabi, Gábor és Nóra – egyetemet végzett, fővárosi értelmiségi, aki érdeklődik a közélet, média, illetve politika iránt, valamint társadalmilag és politikailag aktív. MCS4 és MCS3 átlagolvasója esetében ez többek között tüntetéseken való részvételben nyilvánul meg. A portugál átlagolvasók közös vonása, hogy mindegyikük egyetemet végzett, nagyvárosban élő ember, aki a telefonján vagy a tabletjén szokta a Polígrafo-t fogyasztani. Továbbá, bár eltérő módon, de mindegyikük érdeklődik valamilyen szinten a politika iránt.

Politikai irányultság terén MCS2 külön attribútumként határozta meg, hogy Gábor, az átlagolvasójuk „ballibsi”. Ugyan ennek Magyarországon egy külön jelentéstartama van, egy a tényellenőrző oldalak közönségét vizsgáló tanulmány megállapította, hogy a liberális beállítottságú médiafogyasztók nagyobb nyitottságot mutatnak a tényellenőrző cikkek iránt konzervatív társaiknál (Craig - Mourao - Thorson 2020).

Az átlagos Lakmusz fogyasztó életkoráról azonban mindegyik magyar csoportban heves vita folyt, melyet végül szavazással döntöttek el a hallgatók. A csoportok tagjainak egy része a húszas évei elején járó egyetemistaként, míg a másik, többségi része 30-40 éves középkorúnak gondolta az átlagolvasót. Érveik szerint, a cikkek egyáltalán „nem fiatalosak”, nem tudják megszólítani a fiatalabb közönséget, illetve úgy gondolják, az egyetemisták nem fogyasztanak ilyen cikkeket, hiszen ők maguk, médiaszakos hallgatók se nagyon olvasták eddig a Lakmuszt. Így a szavazatok alapján MCS1 átlagolvasója, Marci 35-40 éves, MCS2 átlagolvasója, Gábor 42 éves, MCS4 átlagolvasója, Gabi harmincplusz éves, míg MCS3 átlagolvasója, Nóra a legfiatalabb, 25-35 éves.

Ezzel szemben a portugál hallgatók esetében tökéletes konszenzus volt a csoporton belül az életkort illetően. PG1 23-30 évet, PG2 30-40 évet, PG3 pedig 45 évet mondott egyhangúlag.

Az átlagolvasó nemében azonban elbizonytalanodott PG1, egy öltönyös embert, vagy egy édesanyát tudtak elképzelni, ám ebben nem sikerült dűlőre jutni – a résztvevők ragaszkodtak hozzá, hogy mindkettő szerepeljen az ábrán. PG2 és PG3 ezzel szemben egyértelműen egy házaspár, edzőterembe járó, businesssemen férfiként tudta elképzelni a tökéletes Polígrafo olvasót.

Szintén az időfaktorhoz kapcsolódóan több magyar csoport is megállapította, hogy az átlagolvasójuknak nincs családja, vagy már felnőtt gyermekei vannak, mert a hallgatók szerint a Lakmusz cikkek túl időigényesek ahhoz, hogy kisgyerekes szülők olvassák. Többször kiemelték, ilyen fact check cikkeket olyanok fogyasztanak, akik az átlagnál jobban érdeklődnek a média, közélet és társadalom iránt, ezért hajlandóak hosszabb időt fektetni egy-egy ilyen debunk elolvasásába. A portugál hallgatóknál ez a szempont nem merült fel problémaként.

A magyar hallgatók által felvázolt átlagolvasók mindegyike független médiát (Bódis 2022) fogyaszt a Lakmuszon kívül; 444.hu-t, HVG-t, Telexet vagy 24.hu-t. MCS3 szerint viszont sokkal inkább a tényfeltáró munkák érdeklik, ezért, ha nem Lakmuszt, akkor Direkt36-ot vagy Átlátszót olvas. MCS4 tagjai azt is hozzátették, átlagolvasójuk, Gabi, HVG360 és Partizán előfizető, de más újságokért is szokott fizetni időnként. A portugál csoportok átlagolvasói inkább konzervatív, az országban nagy presztízsű online újságot olvasnak, mint az Observador (PG1, PG2) vagy a Publico (PG2, PG3). PG2 hozzátette, elképzelt olvasójuk biztos fizet az online hírekért, ami – ahogy a két médiarendszert összehasonlító fejezetben már kifejtettem – nagyfokú elköteleződésre utal, hiszen Portugáliában ritkán fizetnek elő online hírtartalmakra az emberek.

6. Konklúzió

A társadalom egészséges demokratikus működéséhez elengedhetetlen a szólásszabadság, a professzionális újságírás, illetve a megbízható, hiteles információkhoz való hozzáférhetőség. Ezt azonban napjainkban szinte ellehetetleníti a hihetetlen mennyiségben és gyorsasággal terjedő dezinformáció.

Dolgozatom fontos tanulsága, hogy egy olyan polarizált médiakörnyezetben, mint a magyar, sem a szakma, sem a potenciális olvasók nem látják elég hatékonynak a tényellenőrzést. Ennek ellenére mind a kérdőív, mind a szakmai interjúk, mind a fókuszcsoport-beszélgetések azt erősítik meg, nagy igény volt már a társadalom részéről a Lakmusz elindítására. Vagyis felismerik a tényellenőrzés jelentőségét, de nem merik remélni, hogy a magyar médiarendszerben kellő hatást tud kifejteni.

A különféle módszertannal összegyűjtött adataim mind azt erősítik meg, hogy Portugáliában mind a szakma, mind a fogyasztók sokkal kisebb problémának érzékelik a dezinformáció jelenségét, elsődleges forrásának pedig egyértelműen a közösségi média oldalait azonosították. Ezzel szemben a magyar válaszadók mindegyike a társadalmat drasztikusan befolyásoló negatív jelenséggé látja az álhíreket. A szándékosan terjesztett téves információk forrásáról azonban megoszlanak a vélemények, tovább erősítve a végtelenül polarizált, kettészakad médiarendszer benyomását.

A politikai- és médiarendszer polarizáltsága, valamint a médiába vetett bizalom között egyértelmű összefüggés található, sőt az is látható, hogy ahol hitelesebbnek tartják a médiát, nagyobb igény lesz a tényalapú újságírásra. A magyar médiarendszerben ezzel kell megküzdenie az általam vizsgált Lakmusznak.

Ugyan arról konszenzus van a témát vizsgáló kutatók között, hogy a fact checking önmagában nem tud elégséges megoldást nyújtani a dezinformáció jelentette problémára, a legtöbben a megoldás fontos részeként tekintenek rá. Ez a véleménye az általam megkérdezett újságíróknak, illetve médiaszakos hallgatóknak is. Ugyanakkor a magyar újságírói szakma több képviselőjében vannak ellenérzések a fact-checking-gel szemben, mivel véleményük szerint a „tények kergetése” csak még inkább elmélyíti az országban amúgy is erős polarizációt.

A két tényellenőr oldal hatásának megítélésében felfedezhető különbség a két ország között. Míg a portugál hallgatók egyedül a debunk-ok hosszúsága miatt gondolták, hogy nem minden olvasó számára könnyen fogyasztható a Polígrafo, a magyar hallgatók emellett az oldal finanszírozásával, a projekt résztvevőivel kapcsolatban is aggodalmukat fejezték ki. Ugyan a számukra a Lakmusz működését jelenleg biztosító európai uniós projekt és a 444 szerkesztőséggel közös konzorcium csak erősíti az oldal hitelességét, véleményük szerint ez a megosztott magyar médiakörnyezetben sok olvasót elidegenít. Ezzel a magyar újságírók nagy része is egyetértett.

További problémaként jelöli a tényellenőrzésről megkérdezett mindegyik fél a közzétett cikkek hosszúságát. Még a médiahallgatók, vagyis a média iránt fokozottan érdeklődő fogyasztók is elismerték, a Polígrafo-n és Lakmuszon közzétett cikkek hossza, részletessége nem alkalmazkodik a jelenlegi médiafogyasztási szokásokhoz. Vagyis a tényfeltáró cikkekhez hasonlóan, bár a műfaj fontos követelménye minden részlet és feltárt adat – különös tekintettel az adatok megszerzésének módjára – közlése a hitelesség, illetve átláthatóság megőrzésért, ezzel több olvasót azonnal elveszítenek. Ráadásul, a tényellenőrzés másik korlátja, hogy ezek

pont azok az olvasók, akiket a dezinformáció elleni küzdelemben leginkább meg szeretnének szólítani a fact checker-ek. Ezt a tartalomgyártók szemszögéből az újságírók is megerősítették.

Erre megoldásul a szakirodalommal összhangban az alternatív megjelenési formákat javasolták a válaszadóim, vagyis a videós formátumokat, podcastokat, továbbá a közösségi média felületeit. Ezen a területen véleményem szerint a Lakmusz és a Polígrafo is jól teljesít.

Fogyasztói vélemények alapján Lakmusz előtt fejlesztési lehetőségként ott van a Polígrafo-hoz, vagy PolitiFact-hez hasonló jelölési rendszer, mely egyrészt könnyen oszthatóvá, fogyaszthatóvá teszi a debunk-okat, másrészt, nemzetközi tanulmányok alapján növeli az olvasók elköteleződését.

Szintén egybehangzó véleménye az általam megkérdezett fogyasztóknak és újságíróknak, hogy a tényellenőrzés mellett elengedhetetlen a médiaműveltség, a tudatos médiafogyasztás terjesztése. Portugálok és magyarok egyaránt elsődleges megoldásként tekintenek az edukációra, mely irányába a Lakmusz már tett lépéseket, elmozdítva szerkesztőségüket a tényellenőrzés második- és harmadik generációjába.

Kutatásommal a Magyarországon nemrég elindult tényellenőr oldal szakmai és fogyasztói megítélését, illetve magáról a tényellenőrzésről kialakított percepciókat szerettem volna felmérni nemzetközi kontextusban a portugál Polígrafo oldal példáját felhasználva. A téma aktualitása, mélysége számos további vizsgálati lehetőséget biztosít, mindenképpen szeretném folytatni a kutatást a médiahatás mélyebb vizsgálatával. Habár a Lakmusz még nagyon új szereplőnek számít a magyar médiapiacon, illetve a tényellenőrzés mint műfaj szintén újszerű még a magyar médiakörnyezetben, remélhetőleg a következő években a magas polarizáltság ellenére is sikerült majd áthatóbban internalizálódnia a társadalomban, ami további kutatási lehetőségeket nyitna meg a kutatók számára.

A kutatásom alapján a tényellenőrzés nagyon fontos eszköznek bizonyult a dezinformáció elleni küzdelemben. Nemzetközi példákat szemügyre véve megállapítható, ugyan nem hungarikum, de a magyar oldalak erős közös vonása, hogy a tényellenőrzést a médiaműveltség növelésével közösen képzelik el, ez a motívum pedig áthatja a munkájukat.

Felhasznált források

Felhasznált szakirodalom

- Abramowitz, A. I. – Saunders, K. L. (2008): Is Polarization a Myth? In: *The Journal of Politics*. 70. évf. 2. sz. p. 542-555. <https://doi.org/10.1017/s0022381608080493> (letöltve: 2023.01.10.)
- Aczél P. (2017): Az álhír. Kommentár a jelenség értelmezéséhez. *Századvég*. 84. sz. p. 5–25. <https://szazadvég.hu/2022.%20j%C3%BAlius%2011-ig%20R%C3%89GI/R%C3%89GI/alapitvany/r%C3%A9gi/folyoirat/szazadvég-84-alhirek-201708.pdf> (letöltve: 2023.01.06.)
- Bajomi-Lázár P. (2017): The Media Systems of Third-Wave Democracies in Southern and in Central/Eastern Europe. In: Bajomi-Lázár Péter (szerk.). *Media in Third-Wave Democracies. Southern and Central/Eastern Europe in a Comparative Perspective*. Budapest. L'Harmattan. 2017. p. 13-18.
- Bakyr, V. - McStay, A. (2017). Fake News and The Economy of Emotions: Problems, causes, solutions. *Digital Journalism*, 6 évf. 2 sz. p. 154–175. <https://doi.org/10.1080/21670811.2017.1345645> (letöltve: 2023.01.06.)
- Baptista, J. – Correia, E. – Gradim, A. - Piñeiro-Naval, V. (2021.): „The Influence of Political Ideology on Fake News Belief: The Portuguese Case” In: *Publications* 9. évf. 2 sz. <https://doi.org/10.3390/publications9020023> (letöltve: 2023.01.06.)
- Baptista, J. - Jerónimo, P. - Piñeiro-Naval, V. - Gradim, A. (2022): Elections and fact-checking in Portugal: the case of the 2019 and 2022 legislative elections. In: *El Profesional de la Informacion*. 31. évf. 6. sz. <https://doi.org/10.3145/epi.2022.nov.11> (letöltve: 2023.01.06.)
- Bátorfy A. (2022): Egy autoriter médiarendszer felé tartó ország: Magyarország. In: *Médiakutató* 23 évf. 3-4. sz. p. 49-58. https://mediakutato.hu/cikk/2022_03_04_egy_autoriter_mediarendszer_fele.pdf (letöltve: 2023. 01. 06.)
- Bátorfy, A. - Bleyer-Simon, K. - Szabó, K. - Galambosi, E. (2022): Monitoring media pluralism in the digital era : application of the Media Pluralism Monitor in the European Union, Albania, Montenegro, the Republic of North Macedonia, Serbia and Turkey in the year 2021. Country report : Hungary; Monitoring media pluralism in the digital era : application of the Media Pluralism Monitor in the European Union, Albania, Montenegro, the Republic of North Macedonia, Serbia and Turkey in the year 2021. Country report : Hungary; Médiapluralizmus a digitális korban. A Média Pluralizmus Monitor alkalmazása az Európai Unióban, Albániában, Montenegróban, az Észak-macedón Köztársaságban, Szerbiában és Törökországban 2021-ben. Országjelentés : Magyarország, Centre for Media Pluralism and Media Freedom (CMPF), Media Pluralism Monitor (MPM), 2022, Country Reports - <http://hdl.handle.net/1814/74692> (letöltve:2023. 01. 06.)
- Berelson, B. – Steiner, G. (1964): *Human Behavior. An Inventory of Scientific Findings*. Harcourt, Brace & World Publishing. pp. 225.
- Berelson, B. - Steiner, G. A. (1964): *Human behavior: An inventory of scientific findings*. Harcourt, Brace & World. <http://home.uchicago.edu/~aabbott/barbpapers/barbhuman.pdf> (letöltve: 2023. 01. 06.)
- Bódi J. - Polyák G. - Urbán Á. (2022): Az álhír fogalmának átalakulása a közszolgálati híradóban. In: *Médiakutató*, 23 évf. 1 sz. p. 7–26. https://www.mediakutato.hu/cikk/2022_01_tavasz/01_az_alhir_fogalmanak_atalakulasa.pdf (letöltve: 2023. 01. 06.)
- Bódis András (2022): Már „ellenzéki” médiacsoportja is van a NER-nek – ezzel együtt a sajtó kétharmadát kontrollálják. *Válaszonline.hu*. <https://www.valaszonline.hu/2022/02/08/kormanyparti-ellenzeki-fuggetlen-media-merleg-tobbseg/> (letöltve: 2023. 01. 07.)
- Borel, B. (2017): Fact-Checking Won't Save Us From Fake News. *FiveThirtyEight*. <https://fivethirtyeight.com/features/fact-checking-wont-save-us-from-fake-news/> (letöltve: 2023. 01. 06.)
- Boxell, L. – Gentzkow, M. – Shapiro, J. M. (2017): Greater Internet use is not associated with faster growth in political polarization among US demographic groups. In: *PNAS*. 114. évf. 40. sz. <https://doi.org/10.1073/pnas.1706588114> (letöltve: 2023. 01. 11.)

- Boyd, D. (2017): Did media literacy backfire?. Data & Society: Points. <https://points.datasociety.net/did-media-literacy-backfire-7418c084d88d#.b0e5tqxzs> (letöltve: 2023. 01. 06.)
- Brandtzaeg, P. B. - Følstad, A. (2017): Trust and distrust in online fact-checking services. In: *Communications of the ACM*. 60. évf. 9 sz. p. 65-71. <https://doi.org/10.1145/3122803> (letöltve: 2023. 01. 07.)
- Cádima, F. R. - Baptista, C. - Torres Da Silva, M. - Abreu, P. (2022): Monitoring media pluralism in the digital era : application of the Media Pluralism Monitor in the European Union, Albania, Montenegro, the Republic of North Macedonia, Serbia and Turkey in the year 2021. Country report : Portugal; Monitorização do pluralismo dos média na era digital: Aplicação do monitor do pluralismo dos média na União Europeia, Albânia, Montenegro, República do Norte da Macedónia, Sérvia e Turquia no ano 2021. Relatório : Portugal, Centre for Media Pluralism and Media Freedom (CMPF), Media Pluralism Monitor (MPM), 2022, Country Reports - <http://hdl.handle.net/1814/74701> (letöltve: 2023. 01. 11.)
- Caulfield, M. (2016): Announcing the Digital Polarization Initiative, an Open Pedagogy Project. Hapgood. <https://hapgood.us/2016/12/07/announcing-the-digital-polarization-initiative-an-open-pedagogy-joint/> (letöltve 2023. 01. 06.)
- Chaffee, S – Metzger, M. J. (2001): The End of Mass Communication?. In: *Mass Communication and Society*. 4. évf. 4. sz. pp. 365-379. https://doi.org/10.1207/S15327825MCS0404_3 (letöltve: 2023. 01. 11.)
- Correia, F. - Martins, C. (2017): Media Landscape: Portugal. European Journalism Centre. <https://Medialandscapes.Org/Country/Portugal> (letöltve: 2023. 01. 06.)
- Craig R. T. – Mourao R. R. – Thorson E. (2020): „Who Uses Fact-Checking Sites? The Impact of Demographics, Political Antecedents, and Media Use on Fact-Checking Site Awareness, Attitudes, and Behavior.” In: *The International Journal of Press/Politics* 25. évf. 2. sz. p. 217–237. <https://doi.org/10.1177/1940161219898055> (letöltés: 2023. 01. 06.)
- Curry, A. L., Stroud, N. J. (2021): The Effects of Journalistic Transparency on Credibility Assessments and Engagement Intentions. In: *Journalism*. 22. évf. 4. sz. pp. 901–918. <https://doi.org/10.1177/1464884919850387> (letöltve: 2023. 01. 11.)
- Erdélyi K. (2022). Közel 400 pert vesztett 5 év alatt a Fidesz-barát média, ebből 103-at az Origo bukott. *Átlátszó.hu* <https://atlatszo.hu/kozugy/2022/02/23/kozel-400-pert-vesztett-5-ev-alatt-a-fidesz-barat-media-ebbol-103-at-az-origo-bukott/> (letöltve: 2023. 01. 06.)
- European Audiovisual Observatory (2022). *User empowerment against disinformation online*. IRIS Plus 2022-3. <https://rm.coe.int/iris-plus-2022en3-user-empowerment-against-disinformation/1680a963c4>
- Eurostat (2022). Facts and figures on life in the European Union. https://european-union.europa.eu/principles-countries-history/key-facts-and-figures/life-eu_en (letöltve: 2023. 01. 09.)
- Fehér K. - Király O. (2017): Álhíresülés – a hamis hírek dinamikája a médiában. *Századveg* 84. évf. 2. sz. p. 39-48. <https://szazadveg.hu/2022.%20%C3%BAlius%2011-ig%20R%C3%89GI/R%C3%89GI/alapitvany/r%C3%A9gi/folyoirat/szazadveg-84-alhirek-201708.pdf> (letöltés: 2023. 01. 06.)
- Ferreira, M. - Amaral, I. (2022): *The role of fact-checking in fighting the 'infodemic' of disinformation on Covid-19: A case study of Polígrafo*. FAL - DCFP| Dissertações de Mestrado e Teses de Doutoramento. Szakdolgozat. Universidade Beira Interior <http://hdl.handle.net/10400.6/11042> (letöltve: 2023. 01. 06.)
- Festinger, L. (1957): *A theory of cognitive dissonance*. Stanford University Press. 1957. pp. 239
- Flood A. (2016): 'Post-truth' named word of the year by Oxford Dictionaries. *The Guardian*. <https://www.theguardian.com/books/2016/nov/15/post-truth-named-word-of-the-year-by-oxford-dictionaries> (letöltve 2023. 01. 10.)
- Freedom House (2022a). Freedom in the world 2022 – Hungary <https://freedomhouse.org/country/hungary/freedom-world/2022> (letöltve: 2023. 01. 09.)
- Freedom House (2022b). Freedom in the world 2022 – Portugal <https://freedomhouse.org/country/portugal/freedom-world/2022> (letöltve: 2023. 01. 09.)

- Garret, R. K. (2009): Politically Motivated Reinforcement Seeking: Reframing the Selective Exposure Debate. In: *Journal of Communication*. 59. évf. 4. sz. pp. 676-699. <https://doi.org/10.1111/j.1460-2466.2009.01452.x> (letöltve: 2023. 01. 11.)
- Ginzo, J. (2022): *How to start believing in the information we read*. UNtoday. <https://untoday.org/sally-lerhman-the-trust-project-by-julian-ginzo/> (letöltés: 2023. 01. 06.)
- GLOBALSEC Policy Institute. (2018). FROM ONLINE BATTLEFIELD TO LOSS OF TRUST? Perceptions and habits of youth in eight European countries. <https://www.politicalcapital.hu/pc-admin/source/documents/From-Online-Battlefield-to-Loss-of-Trust.pdf> (letöltés: 2023. 01. 06.)
- Graves, L. - Amazeen, M. A. (2019): Fact-Checking as Idea and Practice in Journalism. In: *Oxford Research Encyclopedia of Communication*. <https://doi.org/10.1093/acrefore/9780190228613.013.808> (letöltve: 2023. 01. 06.)
- Hallin, D. C. - Mancini P. (2004/2008): *Médiarendszerek. A média- és politikai rendszerek három modellje*. Budapest: Alkalmazott Kommunikációtudományi Intézet & Gondolat Kiadó. pp. 372.
- Hyun, S. K. – Yoo, J. S. - Eun-mee, K. – Eunryung, C. – Hwajung, H. – Boyoung, S. – Yena, K. – Ji, S. C. (2022): Fact-Checking and Audience Engagement: A Study of Content Analysis and Audience Behavioral Data of Fact-Checking Coverage from News Media. In: *Digital Journalism* 10. évf. 5. sz. p. 781-800, <https://doi.org/10.1080/21670811.2021.2006073> (letöltve: 2023. 01. 07.)
- IFCN (International Fact-Checking Network) (2016). „International Fact-checking Network Fact-check-ers’ Code of Principles.” Poynter Institute. <http://www.poynter.org/fact-checkers-code-of-principles/> (letöltve: 2023. 01. 06.)
- Ipsos. (2022.): Who does the world trust? Global Trustworthiness Index 2022, <https://www.ipsos.com/sites/default/files/ct/news/documents/2022-07/Global%20trustworthiness%202022%20Report.pdf> (letöltve: 2023. 01. 06.)
- Ireton, C. - Posetti, J. (szerk.) (2018): *Journalism, fake news & disinformation: handbook for journalism education and training*. Paris, France: United Nations Educational, Science, and Cultural Organization.
- Jarvis, J. (2017): Our problem isn’t ‘fake news.’ Our problems are trust and manipulation. *Medium*. <https://medium.com/whither-news/our-problem-isnt-fake-news-our-problems-are-trust-and-manipulation-5bfbc716440> (letöltve: 2023. 01. 06.)
- Krekó P. (2021): *Tömegparanoia 2.0 - Összeesküvés-elméletek, álhírek és dezinformáció*. Athenaeum Kiadó. Budapest. pp. 343.
- Lakmusz (2022a). Orosz propaganda a magyar állam támogatásával: dezinformáció az orosz-ukrán háború és a választások idején. Lakmusz. <https://www.lakmusz.hu/orosz-propaganda-a-magyar-allam-tamogatasaval-hazai-dezinformacio-az-orosz-ukran-haboru-es-a-valasztasok-idejen/> (letöltve: 2023. 01. 09.)
- Lazarsfeld, P. F. - Berelson, B. - Gaudet, H. (1944): *The people’s choice. How the Voter Makes Up His Mind in a Presidential Campaign, Legacy Edition*. Duell, Sloan & Pearce. pp. 224.
- Levendusky, M. (2009): *The Partisan Sort. How Liberals Became Democrats and Conservatives Became Republicans*. University of Chicago Press. pp. 184.
- Mandiner (2022). A magyar balos újságírás krémjével indul a 444 kiadójának tényellenőrzője. https://mandiner.hu/cikk/20220112_lakmusz_444_tenyellenorzo (letöltve: 2023. 01. 09.)
- McGrew, S. – Ortega, T.– Breakstone, J.– Wineburg, S. (2017): The Challenge That's Bigger than Fake News: Civic Reasoning in a Social Media Environment. In: *American Educator* 41. évf. 3. sz. pp. 4-9. <https://files.eric.ed.gov/fulltext/EJ1156387.pdf> (letöltve: 2023. 01. 06.)
- Mena, P. (2018): Principles and Boundaries of Fact-checking: Journalists’ Perceptions. In: *Journalism Practise*, 13. évf. 6. sz. p. 657-672. <https://doi.org/10.1080/17512786.2018.1547655> (letöltve: 2023. 01. 06.)
- Mertek Booklets Vol. 23. (2021): *Four Shades of Censorship FREEDOM AND SOCIAL ROLE OF JOURNALISTS in the Czech Republic, Hungary, Romania and Slovakia*. https://mertek.eu/wp-content/uploads/2021/11/Mertek-fuzetek_23.pdf (letöltve: 2023. 01. 06.)
- Negroponte, N. (1995): *Being Digital*. Vintage. pp. 272.

- Neuman, W. R. (1991): *The Future of the Mass Audience*. Cambridge University Press. Cambridge. 1991. pp. 220.
- Oliveira, F. A. G. S. (2020): Fazer Fact-Checking em Portugal. FAL - DCFP | Dissertações de Mestrado e Teses de Doutoramento. Szakdolozat. <http://hdl.handle.net/10400.6/11042> (letöltve: 2023.01.08.)
- Paisana, M. - Pinto-Martinho, A. - Cardoso, G. (2020): Trust and fake news: Exploratory analysis of the impact of news literacy on the relationship with news content in Portugal. In: *Communication & Society*, 33 évf. 2. sz. p. 105-117. <https://doi.org/10.15581/003.33.2.105-117> (letöltés: 2023. 01. 06.)
- Pariser, E. (2016): Media ReDesign: The New Realities https://docs.google.com/document/d/1OPghC4ra6QLhaHhW8QvPJRMKGEXT7KaZtG_7s5-UQrw/edit (letöltve: 2023. 01. 06.)
- Paul, C. - Matthews, M. (2016): The Russian „Firehose of Falsehood” Propaganda Model. Why It Might Work and Options to Counter It. RAND Corporation. <https://doi.org/10.7249/PE198> (letöltés: 2023. 01. 06.)
- Pinheiro, C. M. (2020): *Qual a importância do programa Polígrafo no combate às fake news em Portugal?*. Universidade Lusíada Norte (Porto). Faculdade de Direito. Szakdolgozat. https://www.researchgate.net/publication/351087870_Qual_a_importancia_do_programa_Poligrafo_no_combate_as_Fake_News_em_Portugal (letöltve: 2023. 01. 06.)
- Pinto-Martinho, A. – Crespo, M. (2019): *Polígrafo: A fact-checking platform is born*. Konferencia előadás. Xescom: IV International Symposium of Communication Management. <https://ciencia.iscte-iul.pt/publications/poligrafo-a-fact-checking-platform-is-born/67556> (letöltve: 2023. 01. 06.)
- Political Capital (2022a). Oroszország vesztésre áll az információs háborúban. <https://www.politicalcapital.hu/podcast.php?id=54> (letöltve: 2023. 01. 06.)
- Political Capital (2022b). Orosz befolyás Magyarországon. https://www.politicalcapital.hu/hirek.php?article_read=1&article_id=3100 (letöltve: 2023. 01. 06.)
- Polyák G. (2022): Magyarország: Az illiberális médiapolitika három pillére. In: *Médiakutató* 23. évf. 3-4. sz. p. 33-47. https://mediakutato.hu/cikk/2022_03_osz_tel/03_magyarorszag_az_illiberalis_mediapolitika.pdf (letöltve: 2023. 01. 06.)
- Polyák, G.– Horváth, K. (2023): „We have switched.” - Uncertainty and loss of trust in the Hungarian media. In: *Global Media Journal - German Edition*. Megjelenés alatt.
- Prior, M. (2007): *Post-Broadcast Democracy. How Media Choice Increases Inequality in Political Involvement and Polarizes Elections*. Cambridge, NY: Cambridge University Press, pp. 315.
- Reuters Institute Digital News Report 2022 (2022). https://reutersinstitute.politics.ox.ac.uk/sites/default/files/2022-06/Digital_News-Report_2022.pdf (letöltve: 2023. 01. 06.)
- Ribeiro, N. (2022): Manufacturing the Public’s Perception of War: Big Lies, Alternative Facts and Controlled Language. *Captured Media. Researching Media Systems in and after Transitions*. Konferencia előadás. 2022.
- Riporterek Határok Nélkül (2022a). Hungary <https://rsf.org/en/country/hungary> (letöltve: 2023. 01. 09.)
- Riporterek Határok Nélkül (2022b). Portugal <https://rsf.org/en/country/portugal> (letöltve: 2023. 01. 09.)
- Rodrigues, L. P. (2022): The current challenge to restore factual truth in the age of disinformation and post-truth: the case of the fact-checker ‘Polígrafo’ in Portugal. Kézirat a 3rd edition of the Lisbon Winter School for the Study of Communication on "Media and Propaganda" előadáshoz.
- Silva, E. – Sousa, H. (2017): Portugal: The Challenges of Democratisation. In: Bajomi-Lázár Péter (szerk.). *Media in Third-Wave Democracies. Southern and Central/Eastern Europe in a Comparative Perspective*. Budapest. L’Harmattan. 2017. p. 90-108.
- Snyder, T. (2019): *A szabadság felszámolása*. Budapest. 21. Század Kiadó. p. 432.
- Sunstein, C. R. (2001): *Republic.Com*. Princeton, Nj. Princeton University Press. Pp. 224.
- Sunstein, C. R. (2007): *Republic.com 2.0*. Princeton University Press. pp.272. <http://www.jstor.org/stable/j.ctt7tbsw> (letöltve: 2023. 01. 11.)

- Susman-Peña, T. – Vogt, K. (2017): Ukrainians' self-defense against disinformation: What we learned from Learn to Discern. IREX. <https://www.irex.org/insight/ukrainians-self-defense-against-disinformation-what-we-learned-learn-discern> (letöltve: 2023. 01. 09.)
- The Duke Reporters' Lab. Fact-checking (2022). <https://reporterslab.org/> (letöltve: 2023. 01. 09.)
- Urbán, Á.– Polyák, G.– Szász, Zs. (2017): Hungary. Media Transformation Derailed. In: Bajomi-Lázár Péter (szerk.). *Media in Third-Wave Democracies. Southern and Central/Eastern Europe in a Comparative Perspective*. Budapest. L'Harmattan. 2017. p 136-163.
- Vissers, N. (szerk.) (2020): *EUfactcheck: A pan-European project. Methodology and lessons learned*. European Journalism Training Association. Belgium. pp 121.
- Wardle, C. - Derakhshan, H. (2017): *Information Disorder. Toward an interdisciplinary framework for research and policymaking*. Council of Europe report DGI (2017) Strasbourg. pp. 107.

További online források

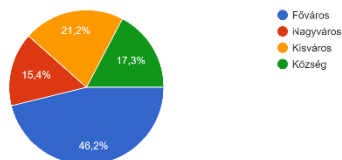
- Álhírvadász (2018). LEGYÉL TE IS ÁLHÍRVADÁSZ!. <https://alhirvadasz.hu/> (letöltve: 2023. 01. 09.)
- Hirado.hu (2022). Brüsszel 120 millióval támogatta a „tényellenőrző csapat” tevékenységét. <https://hirado.hu/kulfold/cikk/2022/09/05/brusszel-120-millioval-tamogatta-a-tenyellenorzo-csapat-tevekenyseget> (letöltve: 2023. 01. 07.)
- Lakmusz (2022b). Rólunk. Gyakran Ismételt Kérdések. <https://www.lakmusz.hu/rolunk/> (letöltve: 2023. 01. 09.)
- Lakmusz (2022c). A politikai legfelsőbb szintjétől a mainstream sajtón át a közösségi médiáig: hazai dezinformáció a választások után. <https://www.lakmusz.hu/a-politikai-legfelsobb-szintjetol-a-mainstream-sajton-at-a-kozossegi-mediaig-hazai-dezinformacio-a-valasztasok-utan/> (letöltve: 2023.01.07.)
- Lakmusz (2022d). Szerkesztőségi Alapelvek és Módszertan. <https://www.lakmusz.hu/modszertan/> (letöltve: 2023. 01. 09.)
- Magyar Nemzet (2022). Lakmusz-veszély. <https://magyarnemzet.hu/ahelyzet/2022/11/lakmusz-veszely> (letöltve: 2023. 01. 07.)
- Mandiner (2022). A magyar balos újságírás krémjével indul a 444 kiadójának tényellenőrzője. https://mandiner.hu/cikk/20220112_lakmusz_444_tenyellenorzo (letöltve: 2023. 01. 09.)
- Origo (2022a). Jut dollár a baloldali propagandasajtónak is, nemcsak a pártoknak. 2022.12.10. <https://www.origo.hu/itthon/20221210-jut-dollar-a-baloldali-propagandasajtonak-nemcsak-a-partoknak-telex.html> (letöltve: 2023. 01. 09.)
- Origo (2022b). Brüsszel milliókkal tömi ki Soros „tényellenőreit”. <https://www.origo.hu/nagyvilag/20221121-brusszeltomi-ki-milliokkal-az-ugynevezett-tenyellenoroket.html> (letöltve: 2023. 01. 07.)
- Telex (2022). Telex tényellenőrzés módszertan. <https://telex.hu/dokumentum/telex-tenyellenorzes-modszertan> (letöltve: 2023. 01. 09.)
- Ténykérdés (2021). Rólunk. <https://tenykerdes.afp.com/rolunk> (letöltve: 2023. 01. 09.)
- Tényleg (2013). A családáruló testvér – avagy mit akar ez a honlap?. <https://tenyleg.com/2013/02/01/a-csaladarulo-testver-avagy-mit-akar-ez-a-honlap/> (letöltve: 2023. 01. 09.)
- Urban Legends (2004). Mi ez az oldal?. <https://www.urbanlegends.hu/mi-ez-az-oldal/> (letöltve: 2023. 01. 09.)

Függelék

Ábrák

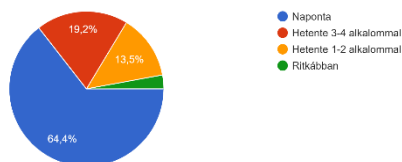
Az alábbi ábrákat a Google forms segítségével készítettem el.

Lakóhely
104 válasz

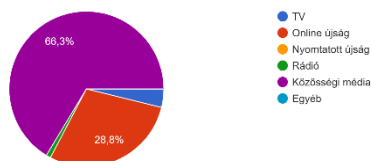
1. ábra Kérdőív - Lakóhely

Milyen gyakran szoktál közéleti híreket fogyasztani?
104 válasz

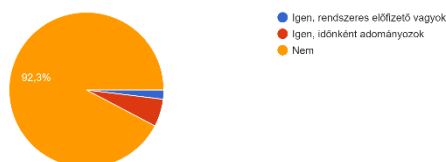
2. ábra Kérdőív - Milyen gyakran szoktál közéleti híreket fogyasztani?

Melyik felületen szoktál leggyakrabban közéleti híreket fogyasztani?
104 válasz

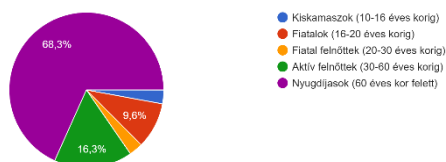
3. ábra Kérdőív - Melyik felületen szoktál leggyakrabban közéleti híreket fogyasztani?

Szoktál fizetni online hírekért?
104 válasz

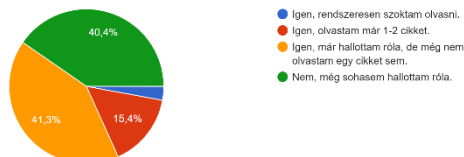
4. ábra Kérdőív - Szoktál fizetni online hírekért?

Szerinted melyik korcsoport leginkább kitettebb az álhíreknek?
104 válasz

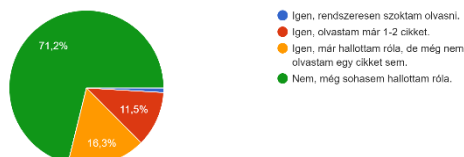
5. ábra Kérdőív - Szerinted melyik korcsoport leginkább kitettebb az álhíreknek?

Találkoztál már az Urban Legends oldallal?
104 válasz

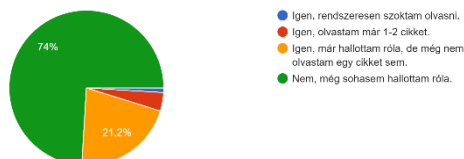
6. ábra Kérdőív - Találkoztál már az Urban Legends oldallal?

Találkoztál már a Lakmusz.hu oldallal?
104 válasz

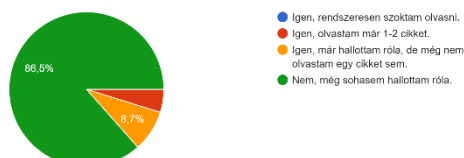
7. ábra Kérdőív - Találkoztál már a Lakmusz.hu oldallal?

Találkoztál már a Ténykérdés oldallal?
104 válasz

8. ábra Kérdőív - Találkoztál már a Ténykérdés oldallal?

Találkoztál már a Bellingcat oldallal?
104 válasz

9. ábra Kérdőív - Találkoztál már a Bellingcat oldallal?

Politika	Magyar sajtó	Érzelmek
Alapjogokért Központ	híradó	bizalmatlanság
állam	hirado.hu	bizonytalanság
Amerika	Index	bosszantó
Brüsszel	KESMA	dühítő
Fidesz - 4	Kossuth rádió	etikátlan
Gödény	közmédia - 3	harag
hatalom - 2	köztvé	ijedelem
kormány - 4	M1	kiszolgáltatottság
korruptió - 2	Mandiner - 2	megrémisztő,
közélet - 2	MTI	negatív
miniszterelnök	Origo - 8	nevetséges
NER	Telex	rémisztés
Orbán Viktor	Vadhajtások - 2	riogató
Oroszország		rosszakarát
politika - 17		rosszindulat - 3
populizmus		szánalmas
Putyin		tisztességtelenség
Trump - 11		undorító
választás		
választások - 2		
zsarnokság		

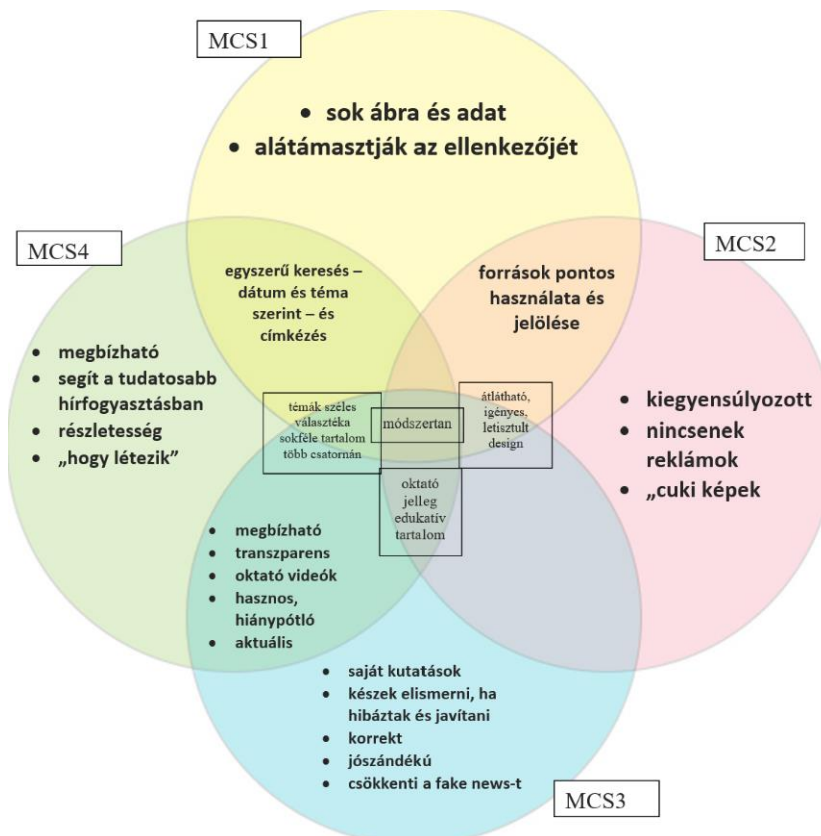
10. ábra Kérdőív - A fake news fogalomra gondolva melyik 5 szó jut először eszedbe? 1.0

Pénz	Közösségi média	Butaság
haszon - 2	Facebook - 10	agymosás
haszonlesés	közösségi média	buta emberek
haszonszerzés	közösségi oldalak	butaság
hirdetések	social media - 2	csőlátás
olvasottság - 2	Tik-tok	emberek butítása
népszerűsítés	Twitter	hülyeség
nézetség		idiotizmus
pénz - 4		informátlanság
nyeréskedés		lustaság
		meggondolatlanság
		ostobaság
		szűklátókörűség
		tudatlanság - 3

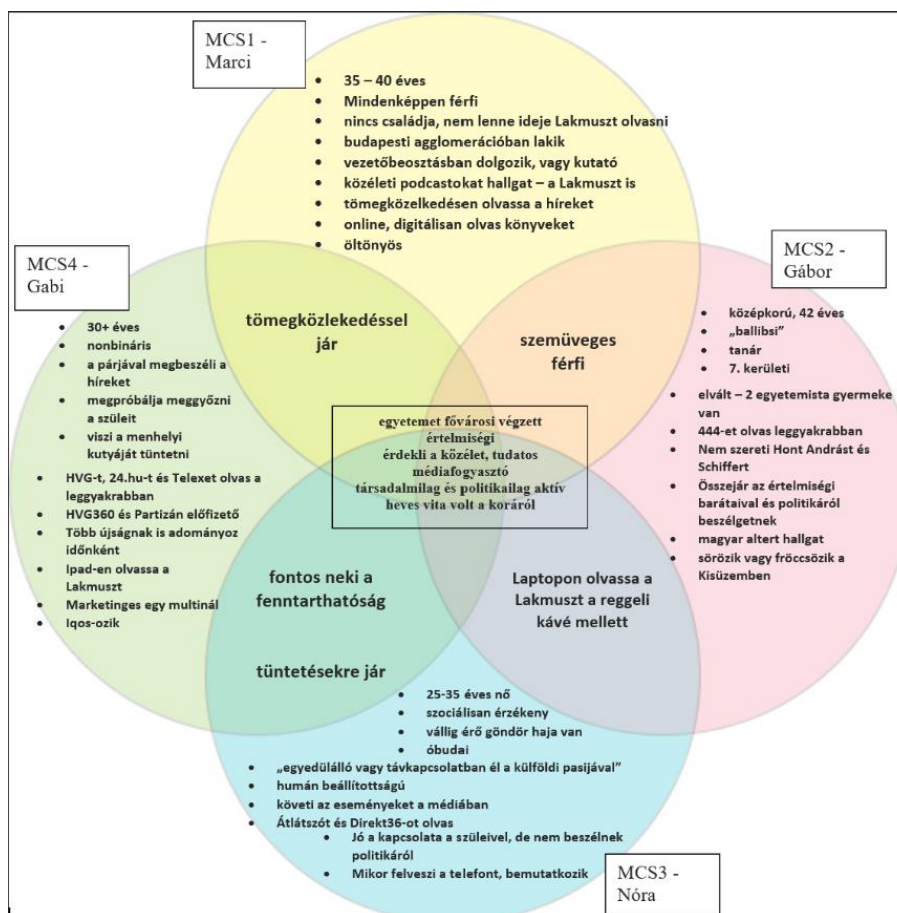
11. ábra Kérdőív - A fake news fogalomra gondolva melyik 5 szó jut először eszedbe? 2.0

Média	Manipulálás, befolyásolás, propaganda	Hazugság, megtévesztés	Clickbait, celeb
újságírás - 2	befolyásolás - 5	ámítás - 2	botrány - 2
újságírók	befolyásolhatóság	átcseszés	bulvár
álhírgyár	irányítás - 2	átverés - 16	bulvár sajtó
álhírporthál	manipuláció - 15	becsap	celebek - 2
forrás	manipulálás	becsapás - 4	címlap
Fox	népámitás - 2	csalás - 3	clickbait - 16
Fox News	népbutítás - 2	elfedítés	felhajtás
minőségi hírek	összezavarás	félrevezető - 2	figyelemfelkeltés - 4
online újság - 2	propaganda - 11	ferde	figyelemhajtás
	elferdítés	ferdítés - 3	hatásvadász
	elhiteltelenítés	hazug	kattintás
		hazugság - 28	kattintásvadász - 2
		kamu - 4	olvasottság - 2
		megtévesztés - 11	pletyka - 3
		megvezetés - 4	sztrák

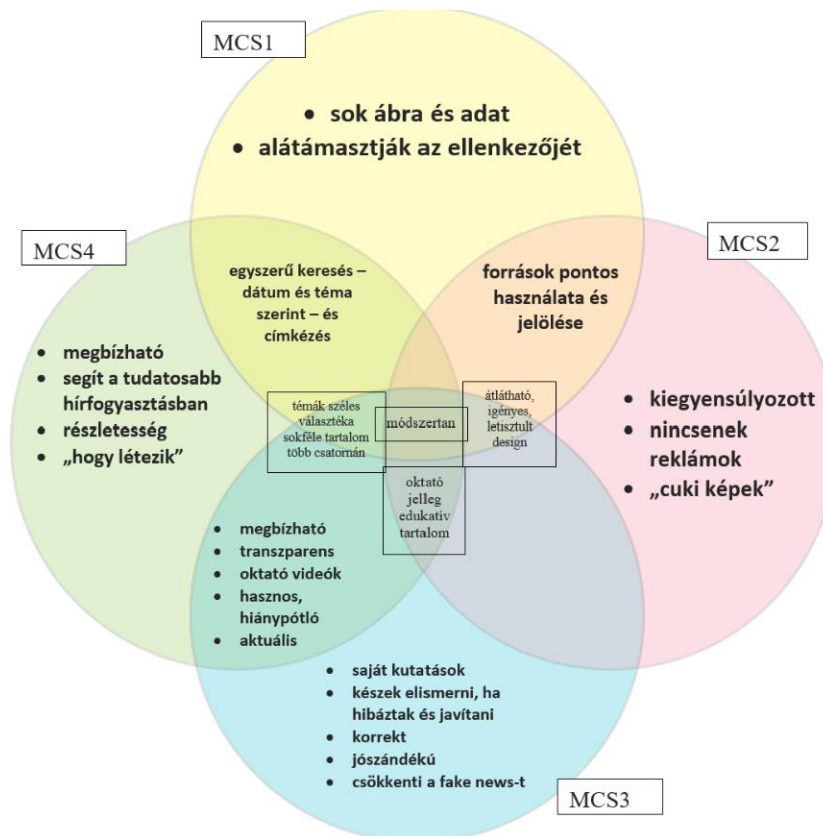
12. ábra Kérdőív - A fake news fogalomra gondolva melyik 5 szó jut először eszedbe? 3.0

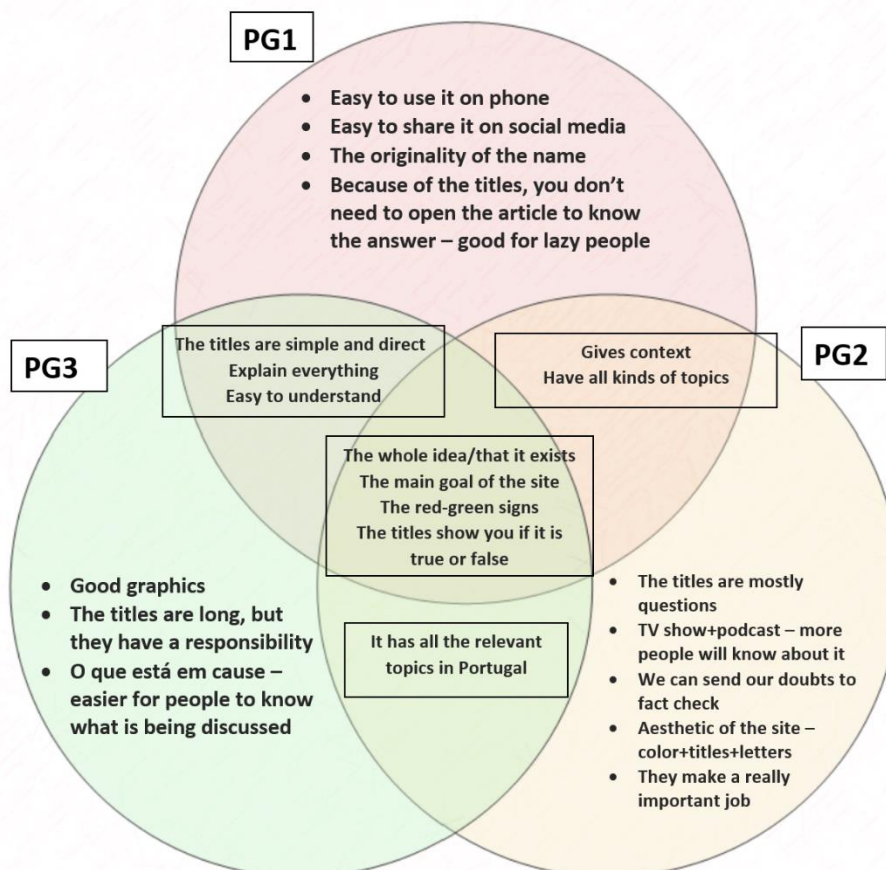
13. ábra Fókuszcsoporthoz - magyar megoldások

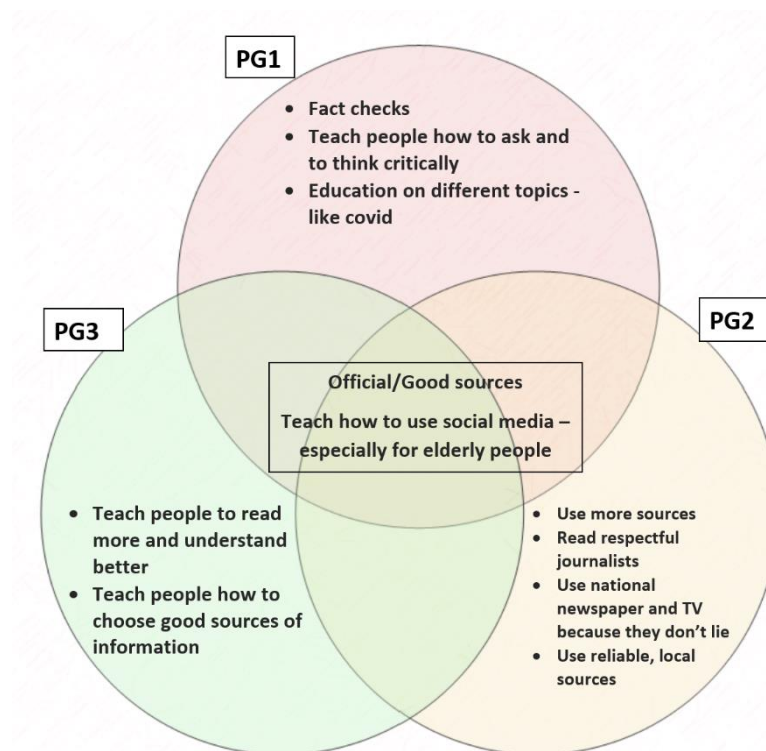
14. ábra Fókuszcsoporthoz - magyar átlag olvasó

15. ábra Fókuszcsoporthatár - Lakmusz jó tulajdonságok

16. ábra Fókuszcsoporthatár - Polígrafo jó tulajdonságok

17. ábra Fókuszcsoporthoz - Portugál megoldások

Interjúalanyok

Bodoky Tamás, az Átlátszó főszerkesztője. 1996 óta dolgozik újságíróként. Az interjú 2022. május 25-én készült.

Deme Dániel, a Hungary Today/Ungern Heute konzervatív hírportálok főszerkesztője. Az interjú 2022. augusztus 15-én készült.

Dési János, a Népszava volt rovatvezetője, szerkesztője. A Klubrádió szerkesztője és műsorvezetője. Az interjú 2022. január 13-án készült.

Dezső András, díjnyertes oknyomozó újságíró. Az interjú 2022. június 7-én készült.

Fernando Esteves, a Polígrafo főszerkesztője. Az interjú 2022. december 2-án készült.

Fülöp Zsófia, a Magyar Narancs díjnyertes újságírója. Az interjú 2022. július 13-án készült.

Hargitai Miklós, környezetvédelemre szakosodott díjnyertes újságíró. 2017 és 2021 között a Magyar Újságírók Országos Szövetségének elnöke. Az interjú 2022. január 3-án készült.

Huth Gergely, a Pesti Srácok díjnyertes főszerkesztője. Az interjú 2022. május 4-én készült.

Leonídio Paulo Ferreira, a Diário de Notícias főszerkesztő helyettese. Az interjú 2022. december 7-én készült.

Lukács Csaba, díjnyertes újságíró. Az interjú 2022. július 8-án készült.

Stumpf András, a VálaszOnline díjnyertes újságírója és rovatvezetője. Az interjú 2022. március 24-én készült.

Tóth-Szenesi Attila, történész és díjnyertes újságíró a 444-nél. Az interjú 2022. április 7-én készült.

Vörös T. Károly, díjnyertes újságíró, évtizedekig a Népszabadság rovatvezetője, főszerkesztője. Az interjú 2022. január 26-án készült.

Zöldi Blanka, a Lakmusz főszerkesztője. Az interjú 2022. augusztus 15-én készült.